

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Філологічний факультет

Катедра української мови імені Івана Ковалика

**ДІАЛЕКТНА ОСНОВА РАНИХ ТЕКСТІВ ІВАНА ФРАНКА (НА
МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «В ПОТІ ЧОЛА. ОБРАЗКИ З ЖИТТЯ РОБУЧОГО
ЛЮДУ»)**

Магістерська робота
студентки II курсу
спеціальності 035 Філологія
(Українська мова та література)
Телятник Наталії Ігорівни

Науковий керівник
доц. Ціхоцький Іван Любомирович

Рецензент
доц. Висоцька Тетяна Йосипівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У МОВІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	6
1.1. Вивчення діалектизмів як стилістичної категорії в українському мовознавстві.....	6
1.2. Функції діалектизмів у мові художньої літератури.....	13
1.3. Мова творів Івана Франка.....	22
Висновок до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ЗБІРЦІ ОПОВІДАнь «В ПОТІ ЧОЛА. ОБРАЗКИ З ЖИТТЯ РОБУЧОГО ЛЮДУ» ІВАНА ФРАНКА	34
2.1. Особливості діалектизмів у ранніх текстах Івана Франка.....	34
2.1.1. Лексичні діалектизми.....	38
2.1.2. Граматичні діалектизми.....	68
2.1.3. Фонетичні діалектизми.....	76
Висновок до другого розділу.....	83
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	90

ВСТУП

Художній стиль письменника становить систему мовних засобів, що сформувалася в результаті відбору і творчого використання лексичних і синтаксичних явищ національної мови не тільки для вираження певного змісту, але й для естетичного впливу на читача. Цій основній функції і підпорядковано відбір та використання усіх мовних ресурсів у художньому творі. Діалектизми є одним із засобів, що дозволяє увиразнити індивідуальний стиль автора. За допомогою діалектних слів письменник має змогу передати колорит конкретної місцевості, звичай та побут українців, систематизацію характерів жителів населення.

Діалектизми, опиняючись в художніх творах, з розмовного мовлення проходять пробу на функціонування, а тоді фіксуються чи не закріплюються в літературному мовленні. Тому опрацювання питань діалектизмів не втрачає актуальності у сучасному українському літературному дискурсі.

Діалектні слова властиві до поліфункціональних художніх засобів, внаслідок чого говіркова лексика стала одним із провідних досліджуваних поглядів мовознавства. Проблеми взаємодії територіальних діалектів та літературної мови стали об'єктом вивчення таких дослідників: В. Грещука, А. Зеленька, І. Ніколаєнко, І. Матвіяса, П. Гриценка, А. Яворського, Г. Козачук, В. Чабаненка, Ж. Колоїз, С. Єрмоленко.

Своєрідність вживання діалектних елементів демонструє І. Франко. Письменник зображує певні територіальні особливості говіркового мовлення свого регіону.

Дослідження застосування говіркових елементів у художній мові І. Франка розвідували І. Матвіяс, М. Онишкевич, Ф. Жилко, Т. Панько, Я. Закревська, В. Грещук, І. Ковалик, І. Ціхоцький.

Функціонування діалектизмів у художніх творах проявляє процес взаємодії літературної мови та діалектів, оскільки літературна мова починає стирання відмінностей говорів та змінюються функції притаманних їм елементів.

Водночас діалектизми поповнюють літературну мову, оскільки є способом втілення художнього задуму письменників. Саме цим обумовлена актуальність даного дослідження.

Мета роботи – дослідити діалектний склад у художніх творах на матеріалі оповідань Івана Франка.

Визначена мета реалізується в таких **завданнях**:

- 1) опрацювати наукову літературу, яка присвячена діалектизмам;
- 2) з'ясувати стилістичні функції діалектизмів у художній мові;
- 3) охарактеризувати фонетичні явища діалектизмів;
- 4) проаналізувати граматичні особливості повнозначних і службових частин мови;
- 5) окреслити основні лексико-тематичні групи діалектної лексики;
- 6) сформулювати корпус використаних автором говіркових одиниць діалектизмів і класифікувати їх за частиномовною належністю.

Об'єкт дослідження – діалектна основа оповідань, які вміщено в збірку «В поті чола. Образки з життя робучого люду» Івана Франка.

Предмет вивчення – лексичні, фонетичні, морфологічні особливості діалектизмів ранніх творів Івана Франка.

Методи дослідження: описовий та метод функціонально-стилістичного аналізу (для визначення експресивного потенціалу лексем); спостереження над словом у художньому тексті; метод функціонального аналізу для визначення функцій мовних одиниць. При упорядкуванні фактичного матеріалу застосовували описовий метод, за допомогою якого покласифікували наявні діалектизми. Було використано метод кількісних підрахунків під час опрацювання діалектних одиниць із збірки оповідань І. Франка.

Джерельною базою послуговували тексти оповідь збірки «В поті чола. Образки з життя робучого люду» І. Франка, зокрема методом суцільної вибірки із зазначених текстів було вилучено діалектизми.

Наукова **новизна** роботи полягає в тому, що вона є дослідженням, у якому подано аналіз діалектного складу збірки «В поті чола. Образки з життя робучого люду», котра ще не була об'єктом спеціального системного дослідження.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для вивчення української діалектології, у діалектологічній практиці, а також при укладанні словників діалектної лексики та авторських словників.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів (Розділ 1. Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художнього тексту; Розділ 2. Дослідження діалектизмів у збірці оповідань «В поті чола. Образки з життя робучого люду» Івана Франка), висновків, списку використаної літератури (89 позицій), списку джерел (3 позиції).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У МОВІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

1.1. Вивчення діалектизмів як стилістичної категорії в українському мовознавстві

Науковці вважають, що продукування загальноживаної літературної мови ґрунтується на діалектних варіантах національної мови. Провідна відмінність діалектної мови від літературної полягає в тому, що для неї немає особливих засад. Можливі декотрі розрізнення в мовах різних частин етнічної території, окрім того, діалектна мова існує в усній формі та має обмежену сферу вживання.

Сучасне мовознавство розглядає діалектне мовлення як рівноправні виразники національної мови, тому й частіше спостерігаємо його літературну обробку. З огляду на те, що літературна мова й її правила властиві категорії історичних змін, тому історичних змін зазнало й пояснення окремих одиниць як діалектних. У сучасному українському нормативному словнику є велика кількість діалектизмів. Доцільні стилістичні коментарі до цих слів зазначають про їх діапазон поширення та включення до загальнолітературних норм [30, 14]. Зі стилістичної точки зору вони здійснюють роль художніх та естетичних засобів, сприяють доцільному сприйняттю читачами літературних творів.

Народній мові, як і літературній, притаманна ще одна показова ознака, яка є нормативністю. Мовні норми розробляються в ході користування мови суспільством.

Існує певна відмінність між нормативністю літературної мови й нормативністю діалектів. Діалектна норма вважається природною, бо вона сформована традиціями мовного життя. Спеціальні документи (підручники, посібники, словники) не підтримують її як літературну мову. Зміни в діалекті не контролюються мовцем. Встановлення розмовного стилю літературної мови в наукових об'єктах призвело до вивчення стилістичних норм, що суперечать загальнолітературним нормам. Взаємозв'язок стильових та

загальнолітературних норм переміняються в періоди розквіту української мови, тим самим вміщують процеси взаємної дії системи діалектів та літературної мови. Зрозуміло, що категорія діалектних слів поєднана з категорією розмовного стилю та й розмовності загалом.

Також дослідники сформувавши два підходи до дефініції діалектизмів, зокрема:

- 1) усі слова, які використовуються в говірці [55, 221];
- 2) говіркові слова, що не вживаються в літературній мові чи різняться від нормативних слів [69, 48].

Термін «діалектизми» такі науковці, як П. Гриценко, С. Єрмоленко, О. Селіванова, Г. Козачук та ін. розкривають по-різному.

Зокрема, С. Єрмоленко пояснює поняття: «Діалектизми – слова або словосполучення, характерні для мови певних територій» [26, 49].

На думку П. Гриценка, «діалектизм – позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну віднесеність» [10, 146].

О. Селіванова вказує, що «діалектизм – це слово або сполука, які не належать до літературної унормованої мови, а до регіональних діалектів цієї мови» [66, 126].

Визначення діалектизмів, яке дає П. Гриценко в енциклопедичному словнику «Українська мова», містить те, що діалектні слова є складником літературної мови, проте цей елемент не є нормативним. Він зазначає, що «діалектизми віддзеркалюють процес адаптації літературною мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови чи регіональних варіантів літературної мови» [10, 146]. Значущим моментом є вживання терміну «процес адаптації». Початковий етап адаптації діалектизмів П. Гриценко вважає за потрібне розглянути письмово зафіксовані елементи діалектної мови. На цьому етапі можливо розглядати різні фонетичні, фонетично-морфологічні варіації, оскільки письмова форма лише наближено передає своєрідність звукової структури діалектизмів.

Українські діалектологи гадають, що необхідно якнайточніше відтворювати діалектне звучання та зображення написаних слів. Зокрема, мовознавець А. Зеленько помітив різноманіття українських діалектів, демонструючи не лише лексикалізацію одного й того ж поняття, а й виявляючи фонетико-морфологічні характеристики: «Та навіть сам процес говоріння називають неоднаково в різних місцевостях України: в одних – говорять, або говорат, вогорат, говореть, говорє, гварат, говорут, в інших же – гомонять або гомонеть, ще в інших – байуть, балакайуть, гадають, бесідують» [31, 39]. Риси певного територіального діалекту часто продукуються в науково-популярних та публіцистичних текстах. Водночас вчені відмічують обов'язковість прилаштування діалектизмів до писемно-літературної традиції.

За допомогою запису діалектних елементів у фольклорі таке пристосування залишається дійсним. Завдяки фіксуванню діалектизмів в усній формі формується етап включення елементів діалектної мови, культури певної місцевості в національну нормативну мову. Зокрема, М. Грушевський зазначав, що застосування писемної мови викликало збільшення «культурного запасу» у різних сферах життя суспільства: «У теперішніх часах, коли не стало старих універсальних культурних мов, і кожна народність на своїй мові старається розвинути культурну роботу, потрібну для задоволення своїх культурних потреб, і на своїй мові мати весь культурний запас, потрібний для життя і розвою своєї суспільності, – ця культура мови стає питанням життя і смерті» [71, 216].

Г. Козачук вказує, що «стиль художньої літератури має здатність надовго затримувати і навіть активізувати в собі позалітературні мовні елементи, використовувати зі стилістичною метою ті мовні явища, що згодом можуть стати літературною нормою» [38, 52].

Попередні визначення діалектизму мають спільну рису, яка полягає у розпізнаванні цих мовних явищ у контексті стандартизованої літературної мови. П. Гриценко зробив відповідні методичні коментарі щодо студіювання діалектизмів у мові літературних текстів минулої доби. Дослідник зауважив, що «на початковому етапі розвитку нової української літературної мови

використання діалектних одиниць не було чітко регламентоване, зумовлювалося мовним досвідом письменника, нерідко мало риси мовного натуралізму» [10, 146]. Науковець відзначає, що в працях останніх кількох століть можна визначити явище як діалектизм лише в контексті стандартизованого варіанта загальнонаціональної мови. На думку П. Гриценка, необхідно відрізнити мовні одиниці, що мають нормативний статус у територіальних варіантах літературної мови в певний період, зокрема галицькому, наддніпрянському, буковинському, закарпатському, прашівському варіантах, від власне діалектних слів: «Використання таких одиниць мови не пов'язане зі стилістичними настановами мовців і не свідчить про незнання норм літературної мови» [10, 146].

С. Єрмоленко довела визначення діалектизму як явища, що змінюється з історичними змінами: «Оскільки літературна мова і її норми належать до історично змінних категорій, то й кваліфікація певних одиниць як діалектних так само зазнає історичних змін» [26, 199]. На підставі цього трактування мовознавиця підсумувала, що положення і функції діалектизмів у літературних творах ХІХ століття відрізняються від сучасної літературної мови, «через мовну практику майстрів художнього слова лексика діалектного походження утверджувалася як елемент лексичної норми літературної мови ХІХ століття. Оскільки для зазначеного періоду розвитку літературної мови художній стиль був основою формування літературної норми і завдяки писемній практиці визначав цю норму, то й діалектизми становили неодмінну частину лексичної системи літературної мови...» [26, 198]. У цю епоху С. Єрмоленко зазначає, що поняття діалектизму потрібно аналізувати згідно з нормами того чи іншого стилю з урахуванням читацького відгуку: «Діалектизми набувають статусу стилістичних засобів, що збагачують, урізноманітнюють не лише художній, а й розмовний стиль літературної мови» [26, 198]. Дослідниця вказує на систематичне застосування діалектизмів у художніх текстах: «Щодо української художньої прози початку ХІХ століття було б некоректно говорити про стихійне використання діалектних джерел» [26, 198]. С. Єрмоленко визнає, що однією з провідних функцій діалектних елементів у літературних творах є художньо-

естетична: «З погляду стильової норми вони виконують функцію художньо-естетичних засобів» [26, 199]. П. Гриценко погоджується з С. Єрмоленко щодо стилістичної функції діалектних слів та зауважує, що «використання діалектизмів становить відступ від чинних... норм літературної мови зі стилістичною настановою» [10, 146].

У мовознавчій літературі виокремлюють такі типи діалектизмів:

- акцентуаційні – ті, що відрізняються від літературних норм наголосом;
- фонетичні – такі, що від літературної мови відрізняються фонетичними явищами;
- словотвірні – від літературної мови відрізняються використанням інших афіксів;
- морфологічні – ті, в яких категорія роду відрізняється від літературної мови;
- синтаксичні – характеризуються вживанням конструкцій із прийменниками, невластивими для літературної мови;
- лексичні – слова, що в літературній мові позначені іншими назвами. Вони поділяються на підтипи: 1) власне лексичні; 2) етнографічні; 3) лексико-семантичні [70, 231].

Лексичні діалектизми мають відповідники у загальнонародній мові: стрий – дядько по батькові (брат батька), швагер – чоловік сестри, когут – півень, хабаз – бур'ян, блават – волошка, цмок – райдуга.

Етнографічні діалекти не вживаються поза межами певного говору. Це слова, що стосуються предметів побуту, назви страв, одягу, знарядь праці, явищ, що впливають із характеру господарської діяльності. Наприклад, у південно-західних говорах трапляється слово сардак, що означає зимовий одяг зі сукна; вид печива позначається діалектизмом плачинда; шпихліром називають комору для зерна. У південно-східних говорах функціонує слово бурнус, тобто верхній жіночий одяг; балабухи – спечені з тіста шишки; велика корзина позначається діалектизмом сапетка. Представники північних говорів називають верхній жіночий та чоловічий одяг лейбик; чулахи у них довгасті пампушки з гречаного борошна, а на приміщення для сушіння снопів кажуть овинь [70, 181].

С. Бевзенко окреслює лексико-семантичні діалектизми як «слова однієї етимології, які хоч і звучать однаково, але в різних говорах тієї ж самої мови виступають з різними значеннями» [5, 181]. Наприклад, у говорах південно-західному наріччя слово гостинець називає поняття – «великий битий шлях», тоді як у літературній мові та південно-східному наріччі означає «подарунок». У центральній частині Закарпаття діалектизм плаття вживається на позначення слова «одяг», а в літературній мові сукня – «жіночий верхній одяг, сукня». Словом підлий у південно-західних говорах кажуть на погану людину, тоді як у південно-східних говорах та літературній мові слово підлий вживається зі значенням «нечесність, що викликає осуд».

Серед лексичних виокремлюють семантичні діалектизми. Вони є відмінні від загальноновживаних слів за значенням, проте однакові з ними за вираженням. Наприклад, в діалектній мові губа – гриб, пасіка – просіка, підлий – поганий, тесть – свекор, туча – град.

Діалектизми відтворюють процес фіксування окремих територіальних елементів розмовної мови в літературній або регіональних варіантів літературної мови. У діалектах територіальних проявляється загальнонародна мова та з територіальними відхиленнями. Українська літературна мова є стандартизованою системою з унормуванням та цілісністю, а територіальні діалекти мають спільні загальноукраїнські ознаки, а також власні територіальні своєрідності.

Взаємодія територіальних діалектів і української літературної мови здійснювалася протягом усього історичного становлення мови. Ця взаємодія в основному втілюється в «олітературенні» слів, які здавна були властиві територіальним діалектам. Літературна мова збагачується діалектизмами через мову художніх творів, публіцистику, наукову літературу, також фольклористику, етнологію, усне мовлення, лексикографічні праці (діалектні словники змішаного типу).

О. Муромцева звернула увагу на те, що з другої половини XIX століття до початку XX століття відбувся перехід семантико-стилістичних особливостей

лексики від народної мови до літературної. Якщо спочатку літературна мова поповнювалася повсякденною лексикою і словами з певними значеннями, то автори художніх творів пізнішого періоду намагалися знайти слова з вищими стилістичними ознаками, щоб задовольнити зростаючий запит на поетичне вираження в народній мові [51, 19].

У створенні й розквіту літературної мови важливе значення відіграє властивий різним родам діалектів рівень словникового запасу, а літературна мова зазвичай розвивається на засадах деякого територіального розмаїття національної мови. Її статус визначається мовними та суспільними факторами, особливо важливістю конкретних територій в об'єднуючому процесі соціально-економічного та культурного розвитку країни. «Мовно-інтеграційні процеси, визначальні для доби становлення літературної мови й утвердження її як одного із важливих засобів національної єдності, зумовлюють конкретно-історичну взаємодію діалектних різновидів національної мови» [88, 106]. Процес взаємодії діалектів і літературної мови траплявся в різні історичні етапи. Питання цієї взаємодії є одним зі значущих практичних та теоретичних питань діяльності літературної мови.

Кожний місцевий діалект є відгалуженням національної мови, але поширений на обмеженій території. Місцеві діалекти визначаються сукупністю специфічних діалектних явищ, що різняться від цих явищ в інших регіонах. Але різниця між цими різними діалектами не буде стовідсотковою. Певна схожість між діалектними явищами різних говірок зустрічається в сусідніх регіонах. «На пограниччі діалектів завжди виступає ширша чи вужча смуга перехідних говірок, що поєднують у собі діалектні риси обох сусідніх діалектів із перевагою рис одного з них» [66, 347]. Таку смугу перехідних говірок можна бачити в Україні на межі між поліськими і південно-східними діалектами.

І. Матвіас активно займався дослідженням взаємодії діалектної лексики з пластами української літературної лексики. Дослідник вважає, що така взаємодія є різною в різних періодах розвитку літератури [44, 10]. Науковець оспорує погляд про те, що «народні говори вже перестали бути джерелом збагачення

літературної мови» та стверджує, що діалектизми виконують образотворчі функції: вони відтворюють етнографічні назви, побутові та професійні назви предметів, здебільшого в ході змалювання минулого; ідеографічно-уточнювальну й експресивну [43, 43].

Науковці Т. Монахова, І. Ніколаєнко, О. Селіванова помітили, що особливістю діалектизмів є мінливість, змінюваність. Ця стилістична категорія водночас утворюється з виробленням та утвердженням літературних засад. Прикладом цього слугують минулі діалектизми ватра, бануш, літепло, трембіта, легін, що збагатили сучасну літературну мову і нині закріплені всіма словниками.

Отже, взаємодія територіальних діалектів та української літературної мови є одним із значущих питань діяльності національної мови, що потрапило зацікавило багатьох вчених-мовознавців. Діалектизми впливають на становлення норм стилістики в художній літературі, а не тільки репрезентують процес фіксування певних розмовних елементів діалекту в літературній мові.

1.2. Функції діалектизмів у мові художньої літератури

Українські автори у своїх літературних текстах широко застосовують діалектні елементи. Діалектні слова, які прикметні для певної території, сприяють автору якнайкраще показати спосіб життя, побут, внутрішній світ героя, слугують для глибшого усвідомлення події. Діалектизми «у художньому стилі використовуються для максимального наближення до дійсності, опису життя з усіма його подробицями, відтворення місцевого колориту, побуту, звичаїв, типізації характерів представників різних місцевостей. Найбільше діалектизмів використовується в мові персонажів. У поетичних творах діалектизми відтворюють розмовноінтимний колорит, подеколи передають іронічну розповідь» [69, 38].

Діалектні елементи, що вживаються в художніх текстах, представлені певним стильовим показником. Зокрема, вони містять наступні позначення:

мовна характеристика героїв, репрезентації місцевого колориту зображуваних подій. Вчені поділяють тексти з говірковими елементами на:

а) ті, що включають багато діалектизмів, чи ті, які запрограмовані на певний діалект, але орієнтовані на літературні норми. Стилізований стиль гуцульської говірки показано в творчості М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», Г. Хоткевича «Кам'яна душа», «Олекса Довбуш»;

б) ті, що орієнтуються не на літературну, а діалектну мову. Наприклад, у текстах О. Манчука «Жиб'ївські новелі», «Ади жию» і П. Шекерика-Дониківа «Дідо Иванчік» спостерігається «олітературення» гуцульського діалекту [17, 167].

П. Гриценко окреслив важливість активного застосування діалектизмів у літературних творах. Вчений вважає, що їхнє використання в художніх текстах, а також правильні пояснення в підручниках та словниках, є попередньою умовою до плавного набуття нормативності, збагачуючи таким чином структурні та виразні можливості літературної мови [11, 33].

Незважаючи на нормативність, сучасна українська літературна мова надалі збагачується елементами говірок. Ці лексичні одиниці набули нормативного статусу, збагатили виразність української літературної мови та розширили її стилістичні можливості. Посередниками виступають щоденне літературне мовлення, мова художніх текстів, мова усної народної творчості (фольклору). Через те, що мова художньої літератури наповнена естетичною функцією, то в ній перевіряється стилістична відповідність говіркових елементів. Такі способи використання діалектизмів уперше з'являються в літературних текстах і збагачують літературну мову.

Після того, як говірковий елемент опиняється в художньому тексті, то він уже не є звичайним діалектизмом, а дістає нових смислового забарвлення, виділяється в контексті літературної мови та належно відтіняється стилістично. З огляду на те враження, що він викликав у читачів, такі лексичні елементи здобули додаткового вираження. Рівень експресії діалектизму в мові літературних творів у першу чергу залежить від способу та мети введення

письменником його в текст. При цьому враховується також семантична прозорість діалектних слів та їх відповідність до мовного рівня. С. Єрмоленко зауважує, що «на художньому літературно-нормативному тлі діалектизми фонетичні, лексичні й фразеологічні експресивніші, ніж діалектизми морфологічні та синтаксичні» [28, 16]. Говіркові особливості більш очевидні в контексті фонетичних і лексико-фразеологічних літературних норм, ніж у контексті граматики. Через граматичні варіації в літературній мові морфологічні та синтаксичні діалектні елементи важко виділити стилістично [28, 16].

Коли читач не розуміє діалектизм, тоді він стає невизначним за стилем. Коли ж говіркове слово є семантично прозорим або текст робить його таким, то воно набуває експресивності. Значущу роль виконують словотворча узагальненість діалектизму та його спосібність пробудити якісь естетичні та смислові асоціації [28, 17].

Стилістична виразність діалектних слів зумовлена майстерністю художньої мови письменника, а також залежить від ідейно-тематичного напрямку творчості автора. Діалектизми обрамлені певною експресивністю, якщо вони вживаються для того, щоб зобразити «просту етнографічну орнаментацию художньої оповіді» [83, 46].

Також письменники використовують діалектизми для зображення мови героїв, щоб зобразити стилізацію якоїсь говірки, тому в них відсутня експресивність.

Лексеми, які використовуються для зображення мови персонажів та мови автора та, які властиві певній говірці, мають чудовий стилістичний ефект, коли є образними синонімами, які схожі до нейтральних загальноживаних слів. Для стилізації мови художнього твору вживаються діалектні синоніми. Окрім того, вони слугують для показу характерів персонажів та відводять викладу емоційно-оціночного обарвлення, створюють художньо-естетичну атмосферу в художньому творі.

Діалектизми трапляються у формі характерних епітетів у художньому творі або метафоричних прикладок. Саме тоді вони наповнені виразністю.

Діалектні слова застосовуються також у порівняннях. У художній текст вносяться і діалектизми-імітації, які дають особливої експресивності, і виступають структурно-синтаксичними складниками. Діалектизм-імітація здобуває ще більшої експресії, коли відхиляється від літературного відповідника.

Письменник у літературному тексті може створювати своє виразне словотворення в елементах говірки. Можна натрапити і на форми ступенів присвійних займенників та відносних прикметників у деяких говірках. Внаслідок породжуються форми, що не характерні літературним нормам.

При певному мовленнєвому взаємозв'язку між читачем та автором може бути реалізована стилістична виразність діалектних елементів у літературному тексті. Якщо читач не буде належним чином підготовлений до співтворчості мовлення, автору не вдасться використати діалектизми зі стилістичною оцінкою [83, 48]. Слід враховувати, що діалектні елементи вважаються менш виразними, якщо вони характерні для говіркового середовища читача, а діалектизми, що подані із чужорідного середовища, будуть мати експресивніше забарвлення.

У літературній мові значення засобу виразності поділяють діалектні одиниці, які є стилістично нейтральними в діалекті, а теж ті, що містять стилістичну експресію в діалекті. Перші неквапно увиразнюються, коли використовуються в художньому творі, а з другими очікується сильна експресія в літературному творі, бо, маючи вже одну діалектну виразність, на неї накладається ще одна, яка включає в себе іншу якість експресивності [83, 49].

Дослідник А. Зеленько стверджує, що діалектизми виконуються три найвагоміші функції в художніх текстах: етнографічну, експресивно-виражальну й комунікативну [31, 39].

Лексичні одиниці відтворюють ту або другі відомості про культуру мешканців різних місцевостей, про котрих подається у художньому творі, тому вони виконують етнографічну функцію, а ось «фонетичні, морфологічні, словотворчі та синтаксичні елементи діалектного мовлення вказують на їх етнос» [43, 39].

Експресивно-виражальна функція діалектних слів виявляється в тому, що ці лексичні одиниці вживаються письменником для якнайбільшого уподібнення мови героїв творів до мови реальних мешканців певної території. Так автор запевняє в справжності подій, які описані в творі. А. Зеленько також зауважив, що експресивно-виражальна функція діалектних елементів у літературних текстах вноситься «з метою типізації та індивідуалізації мови персонажів, щоб якнайглибше охарактеризувати реальну дійсність, відображену в художньому творі» [31, 39].

Комунікативна функція зводиться до того, що автор, «вживаючи діалектні елементи рідного йому говору чи наріччя у мові персонажів і авторській мові, свідомо чи несвідомо використовує їх замість слів літературної мови» [31, 39].

В. Грещук виокремлює номінативно-пізнавальну функцію діалектних слів у художніх творах. Ця функція виражається в тому, що діалектизми називають реалії дійсності, що в нормативній мові не володіють однослівними еквівалентами. Семантика діалектологізму, «заховуючи відомості про певний квант матеріальної чи духовної культури етнографічної групи, не лінгвалізована нормативною мовою, знайомить реципієнта тексту з новою інформацією, закладеною в значенні діалектизму» [17, 4].

Однозвучні з підходами А. Зеленька думки С. Єрмоленко, Г. Козачук на важливість та функції діалектизмів у літературних творах. Зокрема, С. Єрмоленко відзначила: «Живе діалектне слово підпорядковане змалюванню народних характерів, життєвих ситуацій, у яких розкриваються ці характери» [25, 204]. Також вона вказує: «Діалектизми виконують функцію розмовних елементів, відтворення природного колориту спілкування людей, що живуть у конкретному просторі, на території поширення певного діалекту» [25, 200]. На експресивну функцію діалектних слів зазначила й Г. Козачук: «Вживання діалектизмів у мові художнього твору має бути завжди обумовлене або зображенням реалій, що пов'язані з тією територією, яку описує автор, або відтворенням усного мовлення персонажів. Діалектизми можуть виконувати також художньо-зображальну функцію» [38, 52]. Вчені переконані, що

«діалектизми віддзеркалюють процес адаптації літературною мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови чи регіональних варіантів літературної мови» [10, 146]. Перебіг адаптації діалектизмів у літературній мові починається з письмової фіксації діалектних слів у записах фольклорних текстів або в художніх творах: «Надання діалектній мові писемної форми... становить певний етап входження знакових елементів діалектної мови, певної місцевої культури в загальну національну культуру і мову» [25, 199]. Мовознавиця Є. Єрмоленко вважає, що художня література є провідним шляхом опанування діалектних слів літературною мовою: «Художньо-стильова норма мотивує використання діалектизмів як художнього засобу, який урізноманітнює мову персонажів, виявляє локальний колорит художньої оповіді, індивідуалізує стиль письменника й стилізує комунікативні жанри» [25, 200]. П. Гриценко, поділяючи погляди Є. Єрмоленко, стверджує, що «художній твір є площиною активної взаємодії літературної мови й говорів, каналом збагачення літературної мови діалектними елементами», отож «використання кожного діалектизму має розглядатися як творчий експеримент митця, кінцевий результат якого визначається доцільністю залучення діалектних явищ до художнього твору та способами реалізації цієї необхідності» [11, 35].

Г. Козачук зазначила те, що в художньому стилі зафіксовані не тільки позалітературні мовні елементи, а вони також спроможні на активізацію, що у майбутньому можуть стати й літературною нормою [38, 52]. На вагу діалектних елементів зауважує й П. Гриценко в ході розширення літературної мови: «Усталення вживання слів і словоформ як діалектизмів, їх відповідне опрацювання у нормативних словниках і граматиках (з відповідними кваліфікаціями діал., обл.) є передумовою поступового переходу цих діалектизмів до нормативних, збагачення за їхній рахунок структури і виражальних можливостей літературної мови» [10, 147].

Є. Єрмоленко, враховуючи на функції, які виконують діалектизми у художніх творах, вказала для чого вони вживаються:

- 1) відображення тих реалій, які пов'язані з конкретною територією, котру змальовує автор;
- 2) «відтворення особливостей усного мовлення»;
- 3) внесення не літературного слова з прозорою внутрішньою формою, що допомагає словесно-художньому опису [27, 16].

Характер використання територіальних діалектів у мові літературних текстів теж має деякі розрізнення. В. Грещук виокремив на чотири типи «літературно-діалектної взаємодії» [20, 351].

До першого типу дослідник зараховує такі літературні твори, у яких виявляється мала кількість діалектних лексем: «вкраплення окремих лексичних діалектизмів здійснюється передусім у мову персонажів, в авторській мові вони трапляються рідше» [20, 350]. Тобто, це слова, що зображують колорит мови певної території і в той самий час майже тотожні літературним: «зазвичай ними є окремі слова, вживання яких територіально обмежене, морфологія й синтаксис авторської мови й мови персонажів залишаються літературно-нормативними», «фонетичне оформлення вкрапленого діалектного слова максимально наближене до літературної норми» [20, 351].

Художні тексти, які характеризують другий тип, доволі збагачені діалектизмами та передають типове побутове мовлення для конкретної території: «Тут також основною віссю протиставлення літературного та діалектного є авторська мова – мова персонажів, але... всі діалоги й монологи досить повно відбивають фонетичні, лексико-семантичні та граматичні особливості... говірок» [20, 352]. Діалектне мовлення здобуває яскравішого колориту через те, що мовлення героїв відтіняється «на тлі чистої літературної мови автора» [20, 354]. Водночас В. Грещук зазначив, що «мову персонажів в такого типу творах не можна повністю ототожнити з говірковим мовленням, бо в ній діалектні риси відбиті не у всій повноті й непослідовно» [20, 355].

У літературних текстах третього типу прослідковується велика кількість діалектизмів, що органічно поєднуються в мові твору. Також В. Грещук зауважує, що «літературною мовою в художніх творах такого типу є її

західноукраїнський варіант, в якому чимало ознак південно-західного наріччя» [20, 356]. Тому, попри «значну насиченість діалектизмами», мова письменника та мова персонажів не протипоставляються, а навпаки взаємодіють та переплітаються.

С. Єрмоленко зазначила, «питання взаємодії літературної мови і діалектів належить до важливих теоретичних і практичних питань функціонування літературної мови» [26, 121]. Один із проявів даної проблеми є вживання діалектних слів у мові художнього тексту, що за медіацією художньо-естетичної функції мови відбиваються «на динаміку стильових норм, а також на загальнолітературну норму». В. Грещук відзначив, що «вивчення мови белетристики у її зв'язках із місцевими говорами має не тільки самодостатню цінність, воно важливе також для з'ясування співвідношення і взаємодії літературно-нормативного і територіально-діалектного» [20, 347].

Четвертий тип взаємодії між діалектною та літературною мовами є притаманність, коли «за літературну мову править діалект», «авторська мова, як і мова персонажів, повністю ґрунтується на територіальному діалекті» [20, 356]. Для художніх текстів «олітературеного» діалекту прикметним є докладне й систематичне передавання всіх діалектних особливостей, за винятком певних фонетичних.

В. Грещук чудово зауважує, що ці чотири типи взаємодії мови художніх текстів та діалектів конкретних територій засвідчують існування діалектної мови ще й в письмовій формі [20, 359].

І. Ніколаєнко, погоджуючись з В. Грещуком, виявила два способи використання діалектної лексики в сучасній українській літературі. Відповідно до першого – «діалектне мовлення сприймається нині вже як не відступ від літературної норми, а як рівноправний вияв національного мовлення, мовотворчий і комунікативний потенціал якого значний» [55, 224]. Цей підхід унормовує перспективу «олітературення» діалектів, коли діалектне мовлення піддається літературній обробці» [55, 224]. Автор зорієнтований саме на діалект, пишучи художній твір, а не на літературну мову, та не порушує «значний

духовний і поетичний потенціал живого мовлення» [55, 225]. Діалектне мовлення заразом досягається як «повноцінний засіб спілкування, випробуваний століттями» [55, 227].

Другим способом є взаємодія діалектизмів та літературної мови, які використовують письменники, коли вживають лише окремі діалектні слова в літературних текстах [55, 226].

Історія вступу окремого діалектизму в літературну мову і фіксування в ній є індивідуальними. Нерідко лексичні діалектизми влітаються в літературну мову органічно, неорганізовано та усвідомлюються в ній як стилістично незабарвлені слова. «Народнорозмовний компонент літературної мови динамізується під впливом територіальних відмін національної мови. Опосередкований художньо-естетичною функцією мови, використанням народно розмовних елементів у художніх текстах, територіальний різновид впливає на динаміку стильових норм, а також на загальнолітературну норму» [86, 82].

Отже, діалектна лексика виконує вагомий стилістичну роль у мові художнього тексту (зокрема, вона вживається як засіб для зображення місцевого колориту, індивідуалізації мови героїв). У художніх творах лексичні діалектизми долають перевірку на життєздатність та внаслідок стають чи не стають здобутком літературної мови. Діалектна лексика стосується тих прийомів, що дають літературним текстам виняткового колориту, здійснюють експресивну й характерологічну функцію. Спираючись на роботи І. Матвіяса, С. Єрмоленко, П. Гриценка, А. Зеленька, В. Грещука, було встановлено розлогий діапазон функцій, що виконують діалектизми в художньому тексті: 1) служать одним із провідних засобів мовної характеристики героїв творів; 2) забезпечують художню доказовість і етнографічну правдивість описаних подій; 3) продукують колорит місцевості й мовлення мешканців.

1.3. Мова творів Івана Франка

Дослідники-лінгвісти часто зверталися до стилістично-мовного аналізу художніх творів Івана Франка. Такі дослідники як М. Жовтобрюх, І. Ковалик Ф. Жилко цікавилися взаємодією діалекту та літературної мови у художніх творах Івана Франка. Також досліджували мовні особливості у текстах І. Франка вчені В. Грещук, О. Сербенська, Т. Панько, Т. Космеда, Я. Януш, Я. Закревська, Л. Лисиченко, Л. Полюга, І. Ціхоцький. Мовознавці вказували на те, що у творах письменника широко репрезентована діалектна лексика, що включає різні лексико-семантичні групи, а мовні елементи переважно слугують зображенню мови, що характерна персонажам творів.

І. Матвіяс зазначив, що бойкізми виразно виділяються в лексиці творів І. Франка. Фонетична та граматична діалектні риси у цілому відтворюють особливості галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя, які були характерні тогочасному «західноукраїнському варіантові літературної мови». У пізній період творчості Іван Франко очевидно зменшує у своїх творах вживання діалектних слів. Взагалі ставлення автора до говорів було свідомим. Письменник працював над дослідженням взаємодії говорів та літературної мови, а у своїх художніх працях здійснював їх у реальність [45, 10].

Мовна свідомість І. Франка формувалася упродовж тривкого періоду. Насамперед, це бойківський говір, а також західноукраїнський фольклор. Іншою мовною основою, яка вплинуло на творчість молодого письменника, була книжна галицька мова. Мовною основою художніх творів І. Франка на пізнішому періоді творчості був західноукраїнський варіант української мови І. Вагилевича, Я. Головацького, М. Шашкевича, Ю. Федьковича, М. Устияновича й інших галицьких, буковинських письменників та діячів культури. З другого боку, мови східноукраїнських письменників Т. Шевченка, І. Котляревського, П. Куліша, Г. Квітки-Основ'яненка, О. Стороженка, Марка Вовчка, С. Руданського, М. Костомарова. Діалектні одиниці бойківської говірки у західноукраїнському варіанті літературної мови були представлені в творчості А. Могильницького до письменницької діяльності Івана Франка [32, 102].

Дослідниця М. Зубрицька зазначає: «У творчій спадщині Івана Франка є кілька розвідок про особливості карпатських говорів, а саме бойківських, гуцульських, лемківських, серед яких найближчими письменникові були рідні, бойківські говірки. Саме ними Каменяр цікавився усе своє творче життя, звертаючи увагу на визначення їхніх меж, шляхи формування і найважливіше – на збирання фольклорного і діалектного матеріалу» [32, 102].

Як зазначають дослідники мови творів письменника, сам Іван Франко був критичним до того як фіксуються діалектні матеріали, він переймався і слідкував, щоб вони не втратили «автентичності» та зберігали діалектні територіальні особливості, мали географічну локалізованість для того, аби матеріал, який збирався для дослідження мав наукову цінність. Письменник опирався саме на ці критерії як у власній збирацькій діяльності, так і при оцінці роботи інших [76, 16, 337]. «Бойківські говірки найвиразніше виявляються в лексиці творів Івана Франка. Фонетичні й граматичні діалектизми загалом відображають особливості галицько-буковинської групи південно-західних говорів, що були притаманні тодішньому західноукраїнському варіантові літературної мови. Іван Франко активно вникав у всі сфери суспільного життя, тому діалектні елементи в мові його творів були цілком природними», – пише дослідниця М. Зубрицька [32, 103].

У мовознавчій статті «Формування раннього ідіолекту Івана Франка в її контексті освітніх дискусій у Галичині другої половини ХІХ ст. (мовностилістична і правописна проблематика)» І. Ціхоцький вказував на те, що дивує не існування критики мовної практики Франка (головним чином ранні етапи його творчості), а те як різняться думки з цього приводу, оскільки більшість дослідників поставили під вагання лінгвістичну цінність його творів і звинуватили Франка в «розмовному» та «провінційному» характері мови, тим самим не зменшили літературної цінності творів письменника [82, 447]. Дослідник зазначив, що «аналіз Франкової мови відтак є проблемою текстологічною, проблемою, що ускладнюється до того ж варіантністю текстів та відсутністю повного академічного видання літературної спадщини

письменника. Якщо 1891 року Франко, полемізуючи з Грінченком, усіляко відстоював мовну специфіку галицької літератури, а питання для важливих причин переносив на далеке майбутнє, то вже за два роки, користуючись авторським правом, суттєво підправив мову другого, доповненого видання збірки «З вершин і низин» (1893) [82, 448]. Зокрема, І. Франко писав у передньому слові до збірки: «Що в моїх давнішніх віршах мова не все чиста, се ще тим легше зрозуміти, що я особисто переходив деякі такі ступні розвитку (а хто в Галичині не переходив їх в тім часі!), де панувало намагання притлумити почуття живої, чистої народної мови, котре змалку ще було у мене сильно розвите. На мні в міньютурі повторилось те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматики і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народної мови» [76, 1, 20-21].

Мовознавець І. Ціхоцький вказав, що ще у ранній (гімназійний) період творчості Франко використовує фонетичний правопис, зокрема, мова у шкільних літературних вправах, які були прототипами перших оповідань, близька до говірки села Нагуєвичі, яке є рідним для письменника. Проте починаючи від двох останніх класів у гімназії, Іван Франко пише лише етимологічним правописом та перебігає на «язичіє», зокрема у творах, які друкуються в журналі «Друг» та в листах з В. Давидюком. Потрібно зазначити, що фонетичний правопис у Галичині до 60-х років XIX ст. упереджено тлумачився ознакою національного сепаратизму, зате «етимологія» переобразилася у символ слов'янської єдності [82, 448].

Про розбіжний характер мовної практики пише й В. Сімович: «з одного боку кожне нове видання Франкових писань, що виходило під його рукою, має підправлену мову в дусі єдиної літературної мови для українців усіх земель [...] Франко, де міг, замінював західноукраїнські народні чи архаїчні форми наддніпрянськими, викидав полонізми, русизми чи церковізми, старі слова, що вийшли чи виходили з ужитку, підмінював новими, архаїчні дієприкметникові конструкції розв'язував окремими реченнями чи ставив замість них прикметники з відповідними наростками» [68, 164]. З другого боку Франко

постійно дбав, щоб зберегти в мові особливості галицько-руського наріччя, тим самим він залишав для колориту «місцеві, галицькі вислови та фрази» [68,165].

Іван Франко продовжував наполегливо працювати над удосконаленням мови своїх художніх творів. В. Грещук зауважив, що письменник корегував мову його творів, зокрема, перевидаючи свої прозу та поезії. Ці зміни мали відношення до альтернативи «передовсім регіональних різнорівневих мовних одиниць тими, які поширені в мові художніх творів наддніпрянських письменників» [16, 348].

Також І. Огієнко зазначив, що І. Франко «мав багато даних перейти на всеукраїнську літературну мову, але того не зробив. Над культурою своєї мови [...] спочатку працював мало, пишучи звичайною галицькою говіркою. На форму своїх писань [...] взагалі звертав малу увагу, бо й часу на це не мав за звичайною в нього навалюю буденної праці» [59, 120]. Спочатку письменник писав виключно галицькою говіркою і не звертав уваги на культуру своєї мови. Як нам відомо, Франко був учнем Драгоманова, який давав слушні поради щодо мови письма, і пізніше Франко більше часу приділяв удосконаленню мови, тим самим, звернувшись на схід. Пізніше мова І. Франка стала відмінною в Галичині [33, 226]. Слушним є погляд Т. Панько про те, що Іван Франко ґрунтовно усвідомлював роль всезагальної української літературної мови не завдяки М. Драгоманову, а передусім через свою працьовитість та «інтуїцію генія» [63, 47].

Для Івана Франка діалектизми служили засобом виділення описуваного, тому у літературних текстах присутні діалектні риси та елементи, що не утруднюють сприйняття тексту й не вимагають додаткового пояснення, бо їх значення випливає з художніх творів та завдяки умілому авторському опису. Вдалим був коментар В. Нестеренка щодо вживання І. Франком діалектизмів, вказуючи на те, що він не писав діалектом свої літературні твори, але тільки як майстер він може вміло використовувати перли бойківської говірки, щоб доповнити свою роботу [53, 179].

Дослідниця Л. Фатейкіна зазначила, що властивістю мови текстів І. Франка є використання діалектних слів, яка акцентує своєрідність та індивідуальність

мови письменника, що свідчить про близькість мови його творів до розмовної мови. Хоча деякі вчені припускали, що наріччя Франка є «штучним» чи «надуманим», проте потрібно розуміти, що вживані говірки є звичайними західноукраїнськими, та несхожі до літературної мови [75, 190].

Іван Франко сам вказував у своїх працях, що його мовна практика поступово розвивалася. Зокрема, П. Тимошенко підкреслює: «висловлюючись за єдність української літературної мови на східноукраїнському ґрунті, Іван Франко все ж здебільшого не відривався від галицької літературно-мовної практики. Це обумовлювалося, по-перше, оточенням, у якому він виріс, жив і працював (його друкована продукція у зв'язку з царськими урядовими обмеженнями українського слова на Наддніпрянщині поширювалася переважно в Галичині, що вже мала свої літературно-мовні традиції, на які не можна було не зважати), і, по-друге, деякими його суб'єктивними поглядами й уподобаннями, любов'ю до свого рідного, хай і місцевого» [73, 77]. Отже, обізнаність в українській мові, з одного боку, формувалися в Івана Франка на підґрунті бойківської говірки, а з другого – під дією літературного середовища.

І. Ціхоцький присвячував дослідженню мови в прозових художніх творах Івана Франка. У таких роботах, як «Мовна характеристика персонажів у прозі І. Франка», «Мовностилістичні експерименти Івана Франка (на матеріалі художньої прози)» опрацьовувалася мовна основа персонажів художніх творів Франка. Виняткової уваги заслуговує книга І. Ціхоцького «Мова прози Івана Франка (стилістичні новації)», у якій знаходимо матеріали про взаємодію діалекту та літературної мови, а також дослідження мови письменника.

У книзі викладено самобутній погляд на феномен живого слова І. Франка. Вичерпно аналізуються різноманітні соціально-психологічні особливості прозового тексту, форми відтворення недороблених мовних матеріалів, зокрема, «язичіє», бойкізми, гуцульські етнографізми, реміснична лексика, бориславські професіоналізми, тюремне аргю, вуличний жаргон, галицька термінологія, іншомовні запозичення. Науковець твердить, що в прозових творах Івана Франка наявні зразки народної поезії, злодійського та вуличного жаргону, своєрідної

професійної мови, а для того, щоб подати ці типи мовлення письменник звертається до таких народно-розмовних джерел як розмовно-побутове, фольклорне, говірково-діалектне, книжну традицію, складники функціональних стилів та експресивних типів мовлення [79, 29].

Дослідник пише, що «мовлення персонажів-селян чи вихідців із сільського середовища фіксує чіткі фонетичні та морфологічні риси говірок південно-західного наріччя української мови – передусім бойківських та наддністрянських. Саме діалект, тобто вживані автором фонетичні, морфологічні, лексичні та синтаксичні риси мовлення жителів бойківського Підгір'я, слугує засобом типізації мови ріпників – недавніх селян» [79, 124].

Науковець М. Basaj зауважує, що ««низовий» лексикон у Франка ніколи не виступає у чистій інформаційній функції (тому й не переобтяжує розуміння тексту), бо послуговує виключно стилістичним авторським настановам» [1, 153].

Історична обумовленість літературної діяльності І. Франка та її фактичність дають можливість закордонним дослідникам опрацьовувати його літературні праці у перспективі «діалогізму», як епіцентру поєднання діалогу культур, ідеологій та традицій. Зокрема, Е. Kasperski пише: «Під діалогом культур тут розуміємо одночасне переплетення в його творчості впливів відмінних етнічних культур (як-от української, німецької, російської, польської, гебрійської), так само, як і культур соціальних: плебейської («мужицької»), інтелігентської, аристократичної, чиновницької. Діалог світоглядів, натомість, обіймає давню полеміку між народовцями та москвофілами з приводу культурних, літературних, мовних та політичних пріоритетів; а діалог традицій ґрунтується на поєднанні у творчості І. Франка впливів романтизму з ідеями раціоналізму та позитивістичного сцієнтизму, на основі яких сформувалась реалістична естетика у мистецтві» [2, 282].

В. Грещук зазначає, що «використання діалектних компонентів у мові творів Франка має принаймні два аспекти. З огляду на те, що митець українську літературну мову спочатку пізнавав за творами М. Шашкевича, М. Устияновича, Ю. Федьковича та ін. галицьких письменників, бо тодішня школа не давала

доброго знання її, оскільки в ній вивчали слов'яноруське «язичіє», а також через авторське засадниче положення писали народною мовою, якою для Каменяра був рідний йому бойківський говір, у мові художніх творів І. Франка раннього періоду досить повно відбилися основні фонетичні, граматичні і лексичні риси бойківського діалекту. При цьому вони однаковою мірою поширені як у мові персонажів, так і в авторській мові. Згодом, опанувавши українську літературну мову наддніпрянської України, перейнявшись проблемами формування єдиної літературної мови, І. Франко, перевидаючи свої твори, виправляв їх мову, заміняв вузькодialeктні форми слів, слова, звороти, передовсім у авторській мові, на такі, які використовували східноукраїнські письменники» [18, 34].

Іншим поглядом проблеми зв'язку західноукраїнських говірок, зокрема бойківського, з мовою літературних творів Івана Франка є свідоме та цілеспрямоване вживання територіальних мовних елементів із відповідним творчим керівництвом, особливо для передачі автентичності мови персонажа, а також для відтворення мовної форми місцевого колориту. Тому чимало діалектизмів, що входять до народної розмовної мови, письменник розглядає як національне надбання та поширює у мові своїх художніх творів, тим самим сподівається, що вони органічно інтегруються в єдину українську літературну мову.

Мовознавець В. Лев опрацьовував мову ранніх творів І. Франка та відзначив специфіку відмінювання іменників: «Серед деклінаційних форм цікаві у Франка прикметні галицьким говіркам закінчення іменників чоловічого роду у Дав. одн.: товаришу і Місц. одн.: товаришом. У середньому роді іменник приголосівкової відміни дістає закінчення -ом: плечом та -ів у род. множ.: з віконців. З-поміж форм жіночого роду в найбільшій кількості появляється закінчення одн. -ов, -ев, яким поет послуговується в поезії і часто ставить його поруч літературного -ою, -єю» [40, 70].

М. Лесюк у своїй монографії «Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині» зауважує, що «водночас є значна частина слів, які відрізняються від питомих українських лише словотворчими афіксами,

морфологічною будовою, фонетичним оформленням (що відбито на письмі), граматичними ознаками (різний граматичний рід тощо). Дуже часто вживані і в прозових, і в поетичних творах письменника є активні дієприкметники минулого часу, що теж не є нормативними для української мови» [41, 614].

У статті «Літературна мова і діалекти» Іван Франко виразно виклав свої погляди на єдину українську літературну мову, розуміючи пріоритетність східноукраїнського варіанту. Письменник пише: «Наша літературна мова в останніх десятиліттях таки значно виробила ся. Кождий, хто брав ся писати тою мовою, на скільки черпав із книжкової традиції, мусів черпати зачинати від Котляревського, Квітки, Шевченка, Марка Вовчка, Нечуя-Левицького, мусить бачити, що тут, у мові тих письменників, лежить основа того типу, яким мусить явити ся вироблена літературна мова всіх Українців. Уже хоча би тому, що та мова на величезному просторі від Харкова до Кам'янця Подільського виявляла таку однастайність, такий брак різкіших відмін, який в повні відповідав українському національному типови, також «вимішаному» і вирівняному в цілій масі, як мало котрий подібний тип у світі. І от кождий, Галичанин чи Українець, хто бажає друкованим словом промовити до найбільшої маси українського народу, мусить уживати мови тої найбільшої маси, а до того мови виробленої найбільшим числом талановитих та популярних письменників» [77, 226].

Таким чином, І. Франко почав послідовно, з часом наближувати свою мову до наддніпрянської, проте визнавав, що «кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість з одного боку всисати в себе всі культурні елементи сучасности, значить, збогачувати ся новими термінами, та висловами відповідними до прогресу сучасної цивілізації, не траплячи при тім свого основного типу і не переходячи в жаргон якоїсь спеціальної верстви чи купи людей, а з другого боку доки має тенденцію збогачувати ся чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору» [77, 226]. Письменник з критикою оцінював себе і мову, що діяла в Галичині, зауважуючи, що «у нас в Галичині, де друковано і писано довжелезний ряд граматик від Могильницького до Огоновського, де ті граматики товкмачено

тисячам інтелігентних дітей у голови на шкільній лаві, все таки знає нашої мови дуже мало, язик поплутаний і запоганений, язикове почуте у всіх, що пишуть і говорять нашою мовою, зовсім затемнене і затулене» [77, 225]. Саме тому, припускає М. Лесюк, І. Франко був зорієнтований на мову письменників із Великої України, «хоча там також тривалий час українська мова була підзабороною, не була впорядкована і кожен письменник також використовував її на власний розсуд» [41, 620].

Іван Франко вважає, що освічений народ позичав зразки української мови з живого джерела, з фольклору. Письменник велике значення відводить літературній мові, підгрунття якої сформували І. Котляревський, Т. Шевченко, Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький. Проте «...кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість, з одного боку, всисати в себе всі культурні елементи сучасності....., а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору» [76, 37, 207]. Та водночас він розумів, що необхідна згуртована сила, у змозі якої було б об'єднати весь український народ, і цією силою є літературна мова, «репрезентантка національної єдності».

Іван Франко різко критикував думки тих, хто мислить, що в «великоруському язиці» немає української, а є лише територіальні діалекти [76, 37, 207]. Він підтримує молодих письменників з Галичини, котрі почали писати бойківським або лемківським говором, при цьому зазначає: «...ми можемо лише благословити їх на тій дорозі, в тім переконанні, що чим глибше вони вникатимуть не лише в людей говір, але також у суть людового життя і чим більші між ними проявляться таланти на тім полі, тим ближчі вони будуть до нас і до нашої української літератури» [26, 37, 208]. Тут він розглядає стан тогочасної розвідки бойківського, лемківського й гуцульського діалектів, та як вони впливають на мову письменників із Західної України.

Це вказує на те, що Іван Франко був зацікавлений проблемою діалектної мови та свідчить про те, що письменник надавав велике значення цій мові, яка утвердила б єдину національну мову для українського народу. Мова художніх,

наукових і публіцистичних творів Івана Франка безперервно перебувала в розвитку та удосконалювалася впродовж життя письменника, що доводить про розуміння та заглиблення ним у діалектну та літературну проблематику. Він розуміє, що тільки писавши мовою Тараса Шевченка можна зайняти чільне загальноукраїнське місце в літературі, бо вона має основу, якою має бути літературна мова.

Разом з тим він впевнений і в тому, що літературна мова має глибоке коріння, діалектна мова є її джерельною базою, роблячи її виразнішою, багатшою й досконалішою. І. Франко запропонував і втілював теоретичні основи взаємодії говорів й літературної мови, а також відзначив вагому роль діалекту для формування та функціонування літературної мови. Потрібно вважати мову художніх, наукових і публіцистичних творів І. Франка органічною єдністю кращого здобуття розмовно-народної української мови та успішності тогочасної літературної мови, що базувалася на західноукраїнському варіанті.

Мова І. Франка пройшла декілька стадій розвитку, вона безперервно покращувалася та сформувувалася, прийняла риси української літературної мови. Дослідник В. Чапленко зазначив, що спрямування до очищення літературної мови «від вузьких галицьких льокалізмів мала велике значення взагалі, бо це визначало шлях, яким повинні були йти пізніші галицькі діячі в царині українського мовотворення» [84, 155]. Хоча І. Франко так і не виробив для себе «зразкової мови», проте «важливість літературної мови він розумів і свідомо йшов до неї» [59, 178].

Поет був першим, хто на Західній Україні усвідомлено став на початок стандартизації мови, бо «орієнтуючись на Східню Україну, не забував і своєї рідної говірки чи говірок – як невичерпного джерела живлення української літературної мови» [36, 12]. У цьому зводиться заслуга І. Франка в історії української літературної мови взагалі та в Галичині зокрема. Ю. Шевельов наголошує: «витворювався синтетичний характер нової українсько літературної мови: при незаперечній центральноукраїнській говірковій основі, вона ввібрала

в себе і чимало елементів периферійних – східних, південних, меншою мірою – північних, а найбільше – західних» [86, 455].

Отже, особливості бойківського говору найяскравіше прослідковуються в мові ранніх художніх творів І. Франка, бо саме тоді письменник сприймав бойкізми як природні елементи української літературної мови.

Висновок до першого розділу

Мовознавство розглядає діалектну мову як паритетний вияв національної мови. Науковці зауважують деякі періоди входження елементів діалекту, культури конкретного середовища в загальну національну мову та культуру, вивчаючи мову в художній літературі.

П. Гриценко встановив призначення активного вживання діалектизмів для розширення структури та вирішальну перспективу літературної мови, розглядаючи особливості використання діалектизмів у сучасній українській літературі. А. Зеленько утвердив три найвагоміші функції діалектних слів у художніх текстах: етнографічну, комунікативну й експресивно-виражальну. Згідно з поглядом І. Ніколаєнко, мовознавство тлумачить діалектне мовлення як рівний вияв національної мови, а не як відхід від літературної мови.

Науковці К. Матвіяс, В. Грещук, О. Муромцева, С. Єрмоленко, А. Зеленько, П. Гриценко з'ясували значення місцевих говорів у становленні літературної мови. У ході дослідження творів українських авторів на реалію використання ними діалектних слів, дослідники підсумували, що обрання авторами говіркових елементів переважно мав стихійний характер, і тільки в деяких випадках простежується добір діалектизмів з певним експресивним забарвленням.

Дослідники-мовознавці В. Грещук, І. Матвіяс, П. Гриценко, С. Єрмоленко, А. Зеленько, О. Муромцева виявили роль територіальних говорів в утвердженні літературної мови. Науковці вказують, що обрання говіркових елементів письменники здійснюють як для стилістичного зображення, так відбір мав стихійний характер.

Велика кількість дослідників зацікавлювалася мовою творів Івана Франка. Влучно зазначає науковець А. Попович, що прозові твори письменника відображають язичіє, бойківський говір та нормативну літературну мову на народній основі. У своїх творах автор вживав діалектизми, для того, щоб увиразнити зображене. Діалектні елементи, які використовує Франко, є прозорими для сприймання та не зроджують утруднення при читанні.

У художніх текстах Івана Франка трапляються діалектизми, що мають на меті стилістичне обрамлення та показ місцевого колориту, у менших випадках використовуються для показу живого мовлення персонажів.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ОСНОВИ ЗБІРКИ ОПОВІДАнь «В ПОТІ ЧОЛА. ОБРАЗКИ З ЖИТТЯ РОБУЧОГО ЛЮДУ» ІВАНА ФРАНКА

2.1. Особливості діалектизмів у ранніх текстах Івана Франка

У творах Івана Франка поєднуються літературна та діалектна мови. Діалектне мовлення відображається як в авторському мовленні, так і в мові персонажів. Діалектизми передають усю красу живого бойківського говору, який лежить на сторінках ранніх текстів І. Франка.

Зокрема, І. Т. Панько зазначає, що твори Івана Франка дають яскраву картину мовної ситуації в Галичині. У прозі, написаній на різних етапах творчості, відображені і язичіє, і бойківський говір, і унормований тип літературної мови на народній основі [63, 9].

Для вираження зображуваних речей І. Франко переважно використовує діалектизми. У творчості автора спостерігаються такі діалектні елементи, які не викликають труднощів у сприйнятті тексту, тому додаткові пояснення не потрібні. Їхнє значення можна зрозуміти з контексту художніх творів. Хоча варто відмітити, що не всі лексичні діалектизми можливо розуміти без користування словника.

Цю особливість творчої манери І. Франка помітив В. Нестеренко, який вказав, що видатний майстер письма творив свої художні твори не діалектами, а лише як великий майстер уміло завітчував поезію і прозу перлинами з бойківських говорів [53, 179].

У творах письменника трапляються лексика на позначення сфер життя, пов'язаних з побутом та виробничою діяльністю носіїв говору.

Найчастіше І. Франко використовував діалектну лексику з певною стилістичною метою та для показу місцевого колориту, а рідше – як мовлення персонажів.

Іван Матвіяс виділяє наступні риси бойківського говору у своїй роботі «Українська мова та її говори»:

- «голосний звук на місці давнього ятя в іменнику *відро*: *видро* і *ведро*;
- голосний звук на місці давнього **ѣ**: *син*, *риба*, *питає*, *висота*;
- звукова будова іменників *блоха*, *яблуко*, *сльоза*: *блиха*, *яблико*, *слиза*;
- звукова будова іменника *брова*: *брова* і *брива*;
- звукова будова іменника *свято*: *сьв'ято* і *сьвато*;
- початкові приголосні в прикметнику *хворий*: *хорий*;
- звукова будова особових форм дієслова *іти*: *іду*, *іде* і *іде*, *ідемо*, *ідеме* і *ідемо*, *ідеме*;
- варіювання приголосного **л** після голосного в кінці складу і слова (*попіл*): *попів* і *попив*;
- звукова будова іменника *огірок*: *огірок* і *огирок*;
- словотвірна будова іменника *коваль*: *коваль*;
- словотвірна будова іменника *кошик*: *кошик* і *кошіль*;
- словотвірна будова іменника *гадюка*: *гадина* і *гадюка*;
- суфікси **-ува-** і **-ова-** в дієсловах: *цілувати*, *шанувати*;
- форми орудного відмінка однини іменників I відміни м'якої групи: *землев*, *долонев*;
- форма називного відмінка множини іменників чоловічого роду II відміни з основою на **р**: *вечери* і *вечері*;
- форма називного відмінка множини іменників чоловічого роду II відміни з основою на приголосні **к**, **х**: *вовки*, *співаки*, *пастухи*;
- форма родового відмінка множини іменників жіночого роду I відміни: *бабів*, *совів*;
- форма родового відмінка множини іменників *люди*, *діти*, *гуси*: *людей*, *дітей*, *гусий*;
- форма давального відмінка множини іменників чоловічого роду II відміни: *волам*, *синам*;
- форма знахідного відмінка займенника *він* з прийменником: *за него* і *за нього*;
- форма займенника *хто*: *хто*;

- форма називного відмінка однини прикметників середнього роду: *багате, довге*;
- форма числівника *чотири*: *штири*;
- сполучник *щоб*: *аби* і *щоби*;
- словосполучення типу *ждати гостей*: *ждати на гості*;
- конструкція типу *брата його нема дома*: *брата його нема дома*;
- вживання слів на позначення – хати: *хата*; глека: *горнець*; торби: *торба*; батога: *бич*; шматка (хліба): *кусень, кусник* і *кавалок*; погоди: *погода*; весілля: *весілля*; приданого: *віно*; вулика: *вулий* і *вулик*; батька: *тато* і *отець*; сорому: *сором* і *встид*; питатися: *питатися*; зустріти: *здибати*; берегти: *берегти* і *пильнувати*; ковтати: *лигати* (з проривним г); кракають (про качок): *квакають*; вигуків, якими відганяють коней: *війо*» [48, 91].

Окрім того, бойківський говір за рисами поділяється на західну і східну частини (першими подаються особливості західнобойківських говірок, другими – східнобойківських):

- «голосний звук у префіксі **ви-**: *витратити, вишкірити, вийти* – *вітратити, вішкірити, війти*;
- наявність і відсутність приставного приголосного **в** перед голосним **о**: *восінь, возеро, вовес, воріх, вогирок* – *осінь, озеро, овес, оріх, огірок*;
- приставні **д** і проривний **г** перед голосним **і**: *дід, дівчина, діти* – *гід, гівчина, гіти* (з проривним г);
- початкові приголосні звуки в іменнику *шкіра*: *скіра* – *шкіра*;
- м'якість і твердість приголосного **л** в іменнику *мельник*: *мельник* – *мелник*;
- звукова будова іменника *вим'я*: *вим'я* – *вім'я*;
- звукова будова іменника *парубок*: *парібок* і *парубок* – *парубок*;
- звукова будова іменника *здоров'я*: *здоров'я* – *здоровля*;
- звукова будова форми 3-ої особи множини дієслів II дієвідміни з основою на губні приголосні: *люб'ять, лов'ять, лом'ять* – *люблять, ловлять, ломлять*;
- звукова будова імені *Дмитро*: *Митро* – *Дмитро*;
- звукова будова прикметника *тутешній*: *тутейший* – *тутешній*;

- звукова будова іменника *соняшник*: *сонешник* – *соняшник*;
- звукова будова дієслова *сидіти*: *сідіти* – *сидіти*;
- звукова будова числівника *одинадцять*: *одинайцять* – *одинацять* і *одинайцять*;
- словотвірна будова іменника *щавель*: *щав* – *щавник*;
- словотвірна будова іменника *кошик*: *кошик* – *кошіль* і *кошик*;
- форма знахідного відмінка займенника *він* з прийменником: *за нього* і *за него* – *за него*;
- займенник, що вказує на близький предмет: *той* – *сей*;
- займенник, що вказує на віддалений предмет: *тамтой* – *той*;
- форма родового відмінка однини прикметників жіночого роду твердої групи і присвійних займенників: *доброї, нашої* – *добреї, нашої* і *доброї, нашої*;
- словосполучення: *іди додому* – *іди додому*;
- вживання слів на позначення – рубля до воза: *набус* – *рубель*; батога: *бич* – *батіг*; крайця хліба: *окраєць* і *окрайчик* – *цілушка* і *окраєць*; білки: *вивірка* – *білиця*; приданого: *посаг* і *віно* – *віно*; брата батька: *стрик* – *стрий* і *стрийко*; гарний: *гарний* і *файний* – *файний*; ловити: *їмати* і *ловити* – *ловити*; захворіти: *захорувати* і *заслабнути* – *заслабнути*» [48, 93].

До загальних особливостей бойківського говору належать:

- «наближення в багатьох говірках наголошеного **а** перед **в** у кінці складу до **о**: (*дов, мов, ловка*);
- голосний звук **і** на місці давних **о**, **е** в новозакритих складах, який пом'якшує попередні приголосні (*сьіль, тьік, ньіч*);
- збереження давньої м'якості шиплячими приголосними (*пшьоно, жяба, меджя, чяс*);
- перехід приголосного **л** у кінці складу у **в** (*вів, стів, орев, горівка, скавка*);
- збереження дзвінкості або тільки часткове оглушення дзвінких приголосних у кінці слів (*біб, рід, хліб, віз*);
- перехід звукосполучення **льн** у **нн** (*іннанка* – *льонище, менник* – *мельник*);

- утрата й в закінченнях особових форм дієслів І дієвідміни з основою на **а** (*знау, знаут, читау, читаут*);
- складні форми майбутнього часу дієслів типу *буду ходити* поруч з рідшими *буду ходив*;
- вживання слів: *ходаки* (постоли), *веснівка* (райдуга), *нат* (леміш), *недоорок* (пропуск в оранці), *трясучка* (драговина), *сі і а-куш* – вигуки, якими відганяють корів» [48, 94].

Наведені діалектні особливості (звичайно, що не всі) простежуються у творах Івана Франка на таких мовних рівнях: лексичному, фонетичному та морфологічному.

Діалектизми, які досліджувалися в збірці, можна розділити на три групи: лексичні, фонетичні, морфологічні. Серед них, лексичні діалектизми є найбільш частотними.

2. 1. 1. Лексичні діалектизми

У збірці «В поті чола. Образки з робучого люду» було з'ясовано частиномовну належність діалектизмів. Серед слів діалектної лексики виступають самостійні частини мова, зокрема, іменники, прикметники, дієслова, числівники, прислівники, займенники та службові: частка, прийменник та вигук. За частотністю вживання діалектизми-іменники займають перше місце.

Отож серед функцій діалектизмів-іменників можна виділити:

– **назви рослин:**

боз – бузок: «...і ледво покритий старими, чорними шматами, лежав чоловік, синій як **боз**, сухий як *скіпа*...» (3, 138);

губи – гриби: «...або досвітками **губ** з ліса наднесеш, - ну, а в зимі всего того не стає» (3, 140); «А не кличе бувало й до такої ніхто, то він літом у ліс на **губи** плентаєсь, набере голубінок, гіркань, сиріжок, накладе де-небудь огник тай пече-пече і їсть» (3, 191); «На его лихо й **губи** того року не зародили і риба не ловилася» (3, 193);

косітник – рід водяної рослини: «Там він цілими годинами любить сидіти, заповзівши в високий зелений **косітник** або між густе лапасте листя надбережного підбілю» (3, 30);

осет – осот: «Стебла стоять високі та рівні, жовті і гладкі між зеленим листям повійки, полетиці, **осету** та другого бур'яну, що стелиться сподом» (3, 1);

пирійка – пирій: «У него поле справлене, чисте, а наше заросло **пирійками**, гірчицею та бурянами...» (3, 180);

хопта – бур'ян: «Анно! **Хопти** узбирати, коровам до припусту» (3, 8); «Мов струна простягнувся він від фабрики понад страшенну, камінем наїжену та декуди ожинами і дикою **хоптою** порослу пропасть аж ген до самого серця противної гори» (3, 127);

шувар – аїр: «Гляджу ліпше, Хома по саму шию мокрий, обталапаний, ще до того повно на нім **шувару**, гнилого листя і зеленої водяної трави» (3, 21);

– **назви тварин, комах:**

воробці – горобці: «Там він може собі гуляти, рвати зілечко і розщипувати на кусники, будувати хатки з трісок і патичків, що на дровітні, або і так собі лежати на присні та грітися на сонці, та слухати цвіркоту **воробців** на яблінках, та глядіти на синє небо» (3, 32); «Усі хлопці, як сполошені **воробці**, попірסקали до лавок, тільки Гриць остався, з сльозами в очех, і з губами забіленими крейдою» (3, 38);

гурма – група тварин, птахів, що разом ходять або літають: «А ту ще пси – в нашім селі, що хата, то пес – почувши, що хтось їде, **гурмою** вилетіли на дорогу...» (3, 163);

когут – півень: «Там, повідають, Маскаль повстанців як риби в саку ловить, а котрих зловить, то з тими таке робить, що був-був **когут**, а потому зістав каплуном!» (3, 194);

мотилі – метелик: «Зацвіркотали сверщики на всілякі лади, забреніли великі польові мухи, затріпотались пестрі **мотилі** понад колосистим морем» (3, 1);

німина – тварина: «Возьмуть тебе до війська, ну, бодай чоловіка за чоловіка держать: не збиткуються, як над **німиною**» (3, 13);

пчоли – бджоли: «От так де саду пильнувати, в пасіці роїв доглянути (хоч **пчіл** дуже боявся і на пасічництві не розумівся), підчас толоки коло женців постояти або зимою скіпок наколотити та збіже на млинку провіяти – тільки єго й роботи було» (3, 191);

сверщкі – цвіркуни: «Зацвіркотали **сверщкі** на всілякі лади, забреніли великі польові мухи, затріпотались пестрі мотилі понад колосистим морем» (3, 1); «**Сверщкі**, жуки і всяка комахня утікає поперед серпами» (3, 5); «**Сверщкі** цвіркали голосно та проникливо. Окрім **сверщків**, усе затихло, все поховалося в тінь перед палючим сонячним промінням» (3, 7);

– **назви на позначення осіб за родом діяльності:**

завідатор – завідувач: «Аж раз, уже так під осінь, чую я від одного жида, що десь у Самборі є якась жидівка, що єї чоловік був **завідатором** у якихось панських добрах» (3, 161);

стельмах – тесляр: «Знаєте, у нас є лиш два цехи, що займаються деревляними роботами: **стельмахи** й столярі» (3, 204); «Іду, попрощавшись з моїм знайомим **стельмахом**...» (3, 204);

шандар – жандарм: «От чуємо, по селах туди і сюди бушують **шандарі**, того і другого зловили» (3, 14); «**Шандарі** з двох боків надійшли, перешукують очерети, виловлять все як рибу в саку!» (3, 14); «Чи ти забув, що **шандарі** леда хвиля надпадуть?» (3, 16); «Семене, Семене, вставай, **шандарі!**» (3, 17); «Знов сміх довкола, але **шандарі** ще не займають нас» (3, 18); «Я чув, як **шандарі**, регочучись, віддалились, і з диву не знав, де стою» (3, 19); «Ми вертали поволи манівцями, осторожно, щоби де несподівано не попались в руки шандарям» (3, 20); «Було чутно, що ще в нашім селі **шандарі**» (3, 20); «Се ж мого приятеля, мого Хому ведуть **шандарі**» (3, 21); «На руках і ногах побрязкують ланцюшки, **шандарі** оточили єго й поблискують карабинами» (3, 21); «Слухайте лишень, на яку хитрість узявся мій приятіль неприторонний, щоби й мене погубити і видати в руки **шандарям**» (3, 21); «**Йдуть шандарі** на той міст, де я сиджу!»

(3, 21); «*Два **шандарі** держали мене за руки, один замикав на залізну колодку ланцюшок, котрим вони були зв'язані*» (3, 21); «*Аж ту **шандар** надходить*» (3, 202); «*З тим **шандар** і пішов, лишаючи нас мов окропом облитих*» (3, 203);

вандрівник – мандрівник: «*Другий **вандрівник** був то мізерненький, скулений і обшарпаний жидок майже з старечим, без виразу лице, маломовний і немов сумовитий*» (3, 130);

газда – господар: «*Оттак куме, вже знов одного **газди** не стало в громаді, - гуторили між собою мужики на оборі*» (3, 122); «*Худоба нужденна, миршава, та й то рідко у котрого **газди** й є*» (3, 180); «*Гляджу довкола – всі наші **газди** сплять як дерево*» (3, 187); «*Пожурилися наші **газди** передновинком, а далі на повстанє зійшли, розказують, що х то на ярмарці чув або від чужосільних*» (3, 193); «*От дарма-сте пана розгнівали – передразнює оден **газда***» (3, 194); «*Переліз на подвіре, привитався з **газдами** тай сів на присні*» (3, 195);

газдиня – господарка: «***Газдині** топлять зарана, щоб скоро зварити обід, – молодших виправляють у поле*» (3, 1);

окономи – економ: «*Міні здаєся, що давна панщина з буками та **окономами** не була така тяжка*» (3, 180);

челядник – ремісник, який працював під керівництвом майстра аж до здобуття звання майстра; підмайстер: «*...єго вбога, але чиста одіж і столярське знарядє в мішку на плечех говорили від разу, що се столярський челядник, котрий іде шукати зарібку в Бориславі...*» (3, 130);

– *назви на позначення назв будівель, сільськогосподарських споруд та їх частин:*

коритар – коридор: «*Він дивуєся, чому се нараз так тихо стало в клясі, коли оден смільчак, висланий на **коритар** на звідини, вбіг до кляси і крикнув: «Василько прийшов!»*» (3, 56);

керничка – криниця: «*Ади от ту **керничка**, хочу води напитися*» (3, 131);

обійстя – садиба, двір: «*Зараз міні забирайся з мого **обійстя!***» (3, 121);

під – горище: «*Ох, – каже жидівка, – є, але порозбирана, порозмітувана на **поду***» (3, 161);

повала – стеля: «Боїться «дідів у кутах», т. є. тіней, боїться череватого комина, чорного в нутрі від саджі, боїться грубої дерев'яної клюки, вбитої в віконце, що в **повалі** для пропускання диму від скіпок, якими світять зимою» (3, 31);

поміст – підлога: «В низу, в кам'янім **помості** посеред яскині була продовбана невеличка яма, в котрій жеврів огонь, прикритий напів перегнилою колодою, що сильно курилася димом» (3, 170);

присба – призьба: «Там він може собі гуляти, рвати зілечко і розщипувати на кусники, будувати хатки з трісок і патичків, що на дровітні, або і так собі лежати на **присні** та грітися на сонці, та слухати цвіркоту воробців на яблінках, та глядіти на синє небо» (3, 32); «Стежка піднімалася ту троха в гору і йшла немов по кам'яній **присні**...» (3, 168); «Сидимо ми отак на **присні** з полудня...» (3, 193); «Переліз на подвірє, привитався з газдами тай сів на **присні**» (3, 195); «Аж ось на першої Матки знов якось так випало, що у нас на **присні** народу зібралось чимало» (3, 197);

склеп – крамниця: «Принести зо студні води або з поблизького **склепу** хліба – де там, нехай Бог боронить!» (3, 291);

студня – криниця: «**Студня** близько, склеп близько, ну, а коло кухні та коло балії нам також не першина» (3, 291);

улий – вулик: «В школі був гомін, мов в **улю**, – але коли Гриць застукав кулаками до дверей, зробилося тихо» (3, 37);

шопа – сарай: «...далі пішли під **шопу**, довкола шпихліра, докола стодоли...» (3, 164);

шпихлір – комора: «...далі пішли під **шопу**, довкола **шпихліра**, докола стодоли...» (3, 164);

– **назви на позначення членів сім'ї, родинних та сімейних зв'язків:**

братчик – братик: «Семене, – каже Хома по хвили вже якось лагідніше, – Семене, **братчику**, хіба ти гадаси, що я би не віддав життя свого за тебе?» (3, 17);

вітець – батько: «Бідна сирота, без **вітця** без матери, тільки й віна внесла в Лесишину хату, що свої чорні брови, карі очі, та двоє рук робучих, та терпливе, послушне і покірливе серце» (3, 3); «Правда, не раз мені і до тої пори Хома ставав у великій пригоді, не раз ратував мене, незважаючи на своє небезпеченство — ну, але ж і я не лишав єго ніколи в ніякій потребі, слухав єго, як **вітця**» (3, 15); «На колінах у него сидів хлопчик п'ятиліток, тулячись до **вітця** і з ляком позираючи на чужих людей перед хатою» (3, 121);

вуйко – про старшого віком чоловіка: «Пане **вуйці**, – кажу згоді, – я не буду платити» (3, 143); «Єго батько, бідний селянин, був сусідом мого **вуйка**, у котрого я жив, тож і оба ми, хлопці, товаришували раз у раз з собою» (3, 46);

накоренок – потомок: «Ах, чортів **накоренок!**» (3, 7);

челядь – члени однієї родини: «І от вам уся Лесишина **челядь**» (3, 3);

– **назви на позначення назв продуктів харчування, страв та напоїв:**

бевка – рідка страва з борошна або крупів; бовтанка: «Мама не втерплять, капнуть єму молока до тої **бевки**, а він відвернеся, ніби не бачить, щоби не потребував дякувати» (3, 193);

будз – свіжий овечий сир: «Попоївши молока і «**будза**» (свіжого овечого сира) жандарм положився на лаві, обвинувся плащем і заснув» (3, 174);

бульба – картопля: «**Бульба** та борщ, часом деякі крупи, тай хлібець, який лучиться...» (3, 139);

гербата – чай: «Від якогось часу завели такий звичай, що по четвергам просили до себе когось на **гербату**» (3, 295);

горівка – горілка: «І підніс мені порядну чарку **горівки**. **Горівку** він мав при собі, чарку найшов десь у закутку» (3, 17); «Хочете **горівки**, то я вам дам і сама» (3, 133); «Ні, я не хочу **горівки**, я би хотів поговорити з Юдкою» (3, 133); «...тай що суботи дві порції **горівки**» (3, 135);

припуста – їжа корів під час доїння: «Анно! Хопти узбирати, коровам до **припусту**» (3, 8);

– **назви на позначення елементів одягу:**

запаска – фартух: «А побіч него стояла єго жінка з меншою дитиною на руках, і **запаскою** обтирала сльози» (3, 120);

кафтан – каптан, жупан: «...третій працював довгий час дуже пильно микаючи зі свого старого **кафтана** латки, нитки та остроки...» (3, 39);

курманє – брудний одяг: «На галузю порозвішуване було якесь **курманє**» (3, 170);

лупка – облізла або поїдена міллю бараняча шапка: «...а ти заперечися личком, возьми **лупку** на голову, та жени гуси пасту» (3, 41);

остроки – клапті, торочки: «...третій працював довгий час дуже пильно микаючи зі свого старого **кафтана** латки, нитки та **остроки**...» (3, 39);

перебесаги – подвійна торба; сакви: «...кожде з нас бере по два такі звязки на **перебесаги**: через плече ужовка, оден зв'язок на груди, а другий на плечі звисає» (3, 142);

полотнянка – верхній селянський жіночий та чоловічий одяг з домотканого грубого полотна: «Іде тото бувало вулицею, обшарпане, в **полотнянці** два роки непраній, заталапаній по коліна, – хто би го не знав, то би му кусник хліба дав як дідови, – а зустрінєся з хлопом, то надуєся як той індик, ніс догори, ніби зорі лічить, тай просто на супротив, не вважає ні-на-що» (3, 190); «І най-но би поважився чоловік не обминути єго або підтокою за **полотнянку** зачепити, то так зганьбить, що й о світі не стямишся!» (3, 190);

ходаки – постолі: «Ади, що не глибінь, - сказав Мартим, і як був у ходаках, так і перейшов через брід, мало й замочивши їх» (3, 31); «Зараз по єго відході вїйт намотав на ноги потрійні онучі, обувся в шкіряні **ходаки**, взяв на себе кожух, кучму на голову...» (3, 174);

– **назви на позначення місцевих реалій:**

вугол – ріг (місце, де перетинаються дві вулиці або де вулиця повертає вбік): «...я забив жида з грішми, та везу єго до дому закопати під **вуглом**» (3, 163); «Тай то не йдуть до хати, а стали коло одного **угла**, шпортають, штуркають, шнипорять...» (3, 164); «На право по при **вугло** шинку був вузенький прохід на вулицю...» (3, 137);

голотеча – нічим не покрите, голе місце: «*Таже то сама крайна хата, ще й стоїть на такій голотечи без найменшого захисту!*» (3, 15);

гостинець – великий битий шлях; шосе: «*Він поцілував жінку і дітей і повільним, нетвердим ходом пішов далі гостинцем*» (3, 124);

жерело – джерело: «*Посідали коло жерела*» (3, 131);

зарінок – рівне місце біля річки, поросле травою: «*Аж ту раз у неділю по хвалі божій, як то звичайно, вийдуть люде з церкви, постають на зарінку раду радити*» (3, 181); «*Знаєте, люде добрі, панове громада, – заговорили наші старці, коли ми знов стали на громадськiм зарінку...*» (3, 181);

кітловина – улоговина: «*...і коли б не втоптана стежка по над рікою, то можна би було подумати, що ту в тій дикій лісовій кітловині не стояла ще людська нога від нащадку світла*» (3, 167); «*Серед кітловини стремить сама фабрика, зі всіх боків обсаджена високими стосами грубих ботюків, мов величезним сірим муrom*» (3, 124);

мокряк – мокре, болотисте місце: «*Ми все держалися придністрянських сторін, мокряків та очеретів*» (3, 14);

обочи – обочина: «*Таке розгадуючи, іду, ноги волочу по якійсь обочи край села з Хомою*» (3, 15);

окап – острішок: «*...і туди ж текла з під сусідніх окапів потоком вода на низьке, мов яма, подвіре*» (3, 137);

пастівник – пасовище: «*А ще річка, через котру загорода треба йти на пастівник...*» (3, 29); «*...буде міг знов свобідно бігати по пастівниках, сидіти над річкою або бродити по ній за ковблями...*» (3, 57);

прилуда – крайній «загін» (нивка), що має тільки одну борозну і впирається в межу, отже, наполовину менший від звичайного: «*Ти (до доньки) сюда, – а я на прилуду!*» (3, 4);

скрут – поворот: «*Вона плачучи гляділа за ним з містка, поки не щез на скруті за горбочком*» (3, 124);

царина – засіяне поле; посіви; лан: «*Найно, чи наш Галай і нині пустить худобу у царину, чи буде тямити вчорашні синці?* – заговорила якось ніби

грозячи комусь Лесиха, йдучи передом та поблискуючи новим серпом під пахою» (3, 4); «А не виженеш ти собі корови з **царини**?» (3, 7); «Нераз їм лучалося зайти в **царину** і тогди від пошкодованого приходилося їм витерпіти багато проклять, а навіть побоїв» (3, 41); «...приходиться людям обкопувати **царину** ровами та обсаджувати вербами, так як на Поділю» (3, 179);

– **назва на позначення природного явища:**

змрік – сутінок: «Вже **змрік** западав» (3, 169);

– **назва на позначення часового проміжку доби:**

полудне – полудень: «А коли поприходили жєнці на **полудне**, він підскакуючи біжить до батька» (3, 32);

поранок – ранок: «В такім виді лежав він одного зимового **поранку** на снігу на подвірю ясеницької школи саме коло стежки, котру протоптали з рана школярі» (3, 43); «Се був погідний чудовий **поранок**» (3, 43);

– **назви на позначення частин тіла:**

лаба – лапа: «Як го пірву за **лабу**, а за другу приступлю, то го розідру» (3, 10);

паха – пахва: «Муляр звів голову, взяв під **паху** свій мішок з начинєм і пішов» (3, 25); «А той неборака по кождім відказі тільки стискав зуби, брав мовчки під **паху** свій мішок і втікав, не оглядаючись, немов боявся якоїсь страшної покуси, що так і перла єго до поганого діла» (3, 25);

– **назва на позначення предметів побуту та знаряддя праці:**

воловід – налігач (мотузка або ремінь, який прив'язують до рогів худоби) «То був мотуз чи **воловід** якийсь, не знаю» (3, 18); «Взяти їх на **воловід** чи що?» (3, 173);

горнець – горщик: «Навіть **горнець** свій і ложку залізну в тій самій скриньці мав» (3, 192);

дривітня – дровітня (колода, на якій рубають дрова): «Там він може собі гуляти, рвати зілечко і розципувати на кусники, будувати хатки з трісок і патичків, що на **дровітни**, або і так собі лежати на присні та грітися на сонці, та слухати цвіркоту воробців на яблінках, та глядіти на синє небо» (3, 31);

кітлик – казан: «Мені переверталось в серці і кипіло, як у **кітлі**» (3, 16);

колодка – висячий замок: «Два шандарі держали мене за руки, один замикав на залізну **колодку** ланцюшок, котрим вони були зв'язані» (3, 21);

коновці – дерев'яні відра: «Ту лиш злопотіла **коновцями** і коромислом...» (3, 9);

нецки – ночви: «...і за хвилю де не взялася юрба хлопців з цебриками, **нецками**, чкіпцями...» (3, 196); «Правда, промисл не Бог зна який: виробляю ложки, **нецки** й кропила з дерева» (3, 199); «А вже певнісінько, що в наших **нецках** його дитиною купали і нашим кропилом кропили!» (3, 201);

пудло – коробка або футляр: «Зачала вона ритися в тім, повитягала якесь деревляне обніжє, якесь **пудло** залізне з зубатим валком...» (3, 161);

рискаль – заступ: «Е, вже міні на ноги ніхто не порадить, хіба **рискаль** та лопата, – сказав з жалібним усміхом Слимак» (3, 134);

скопець – дійниця: «Корови чекали вже на ню, а побачивши свою звичайну вечерю зачали ричати з радості і стовпилися разом коло сіняних дверей, чекаючи, аж прийде черга на кожду йти до сіней, перекусити смачного зіля і віддати в чистий **скопець** свій цілоденний запас молока» (3, 8);

токарня – токарний верстат: «...а ви при своїй роботі вживаєте **токарні?**» (3, 205);

ужовка – мотузка з лози: «...кожде з нас бере по два такі звязки на перебесаги: через плече **ужовка**, оден зв'язок на груди, а другий на плечі звисає» (3, 142);

– **назва на позначення процесу:**

хороба – хвороба: «Чи то податок, чи **хороба** заразлива... – з усім іти до староства як у дим» (3, 204); «Той ратунок і єго залізне здоровлє зробили те, що він не добув собі ніякої тяжкої **хороби**, та все таки мусів цілий тиждень пролежати в ліжку в міцній горячці» (3, 176);

– **назви на позначення предметів:**

ботюк – дерев'яна колода: «Серед кітловини стремить сама фабрика, зі всіх боків обсаджена високими стосами грубих **ботюків**, мов величезним сірим

муром» (3, 124); «Мусіли проте два робітники раз у раз тягати ті **ботюки** долі спустом» (3, 127); «...коли вони волочили **ботюки** долів спустом» (3, 128); «Ось уже ввалили величезний **ботюк** у корито» (3, 128); «**Ботюк** досить легко сунувся дном спусту» (3, 129);

бук – ціпок, палиця, кий: «Міні здається, що давня панщина з **буками** та окономрами не була така тяжка» (3, 180);

буториня – мотлох, непотрібні речі: «Пішли ми, вилізли на під, а там усілякого **буториня** тільки, що мати божжа!» (3, 161);

варцаби – підвіконня: «Вона сперла голову о вікно, а лікті о **варцаби** і довго стояла, тяжко задумавшись» (3, 10);

віна – придане: «Бідна сирота, без вітця без матери, тільки й **віна** внесла в Лесишину хату, що свої чорні брови, карі очи, та двоє рук робучих, та терпливе, послушне і покірливе серце» (3, 3);

грань – жар: «Ти непотрібе огонь в печи погаси, **грань** позамітай у закутець, чуєш?» (3, 9);

делина – колода, брус: «Довго я сидів скулений, не рушаючись, під мостом межі двома **делинами**» (3, 21);

драниці – дранка (тоненькі дощечки для оббивання стін і стелі під штукатурку, для покриття дахів і т. ін.): «Виставлений на публичну продаж грунт під ч. 29, власність Миколи Проця, вартости 150 ринських, ураз зі всіма господарськими забудованнями (їх було всего одна хата і стаєнка на одну корову, все разом під одним покритєм з давно прогнилих **драниць**) для заспокоєня належності Мортка Шіндера в сумі 40 ринських» (3, 120);

клюка – ковінька, костур: «Боїться «дідів у кутах», т. є. тіней, боїться череватого комина, чорного в нутрі від саджі, боїться грубої дерев'яної **клюки**, вбитої в віконце, що в повалі для пропускання диму від скіпок, якими світять зимою» (3, 31);

кобильниці – підставка для різання дров, що складається зі збитих навхрест жердин, з'єднаних поперечкою: «...пропасти водопровід виглядав як груба линва, а **кобильниці**, на котрих він опирався, виглядати мов довгі жердки, котрі ось-

ось захитаються і впадуть» (3, 127); «Правда, що по при головне корито покладені були на **кобильницях** дошки, щоби вигіднійше було ходити...» (3, 128);

паль – паля (стовп, що забивається в ґрунт як опора для якої-небудь споруди): «Вже-м озлився, що він стоїть як **паль** та мене випитує» (3, 163);

руштовання – риштовання: «...як помічники, зігнені в дугу, на дерев'яних носилках, ярмом накладених на плечі вокруг шиї, двигаютъ цеглу горі **руштонєм**» (3, 23);

трам – взагалі колода, балка: «Тільки що вода сама не могла знати тих величезних **трамів**, хоть для легшого ковзання їх обдирано з кори» (3, 127);

фіра – віз: «...а на похороні казав мене з дрібкою моїх манатків сплачувати, посадити на **фіру** і відвести до Тернополя, до вуйка, брата небіжки мамі» (3, 291)

шруб – шуруп: «А **шріби** де? – запитався я, зовсім на вгад» (3, 161); «Значитьсѧ, **шріби** потрібні!» (3, 161); «По хвилі жидівка справді подала міні кілька **шріб** і ключ» (3, 161);

– **назви на позначення понять:**

асентерунок – рекрутський набір, вербування до війська: «Алеж бо тепер сам той **асентерунок** то вже не такий страшний, як бувало» (3, 13); «То бувало мандатор сам списує і подає, кого єму подобаєся, до **асентерунку**, не питає, чи він уже ставився три, чи шість, чи кілька разів» (3, 13); «Ось десь так серед м'ясниць чуємо і ми: записано нас до **асентерунку**» (3, 14);

бранка – рекрутський набір: «Ех, літа, літа молоді! Хороші би ви були, золоті би ви були для кожного парубка, сли би не приходила на вас тота страшна відьма – **бранка**» (3, 13);

владник – володар: «Очевидна річ затим, що ані білий гусак, ані грива гуска, ані в загалі ніхто з цілої череди – як їх було двадцятєро і п'ятєро – так ані одно не знало о близькім перенесеню їх **владника** на інше, далеко не так почесне становище» (3, 35);

газдівство – господарство: «**Газдівство** у старої Лесихи несогірше» (3, 2);

галайканє – голосне базікання: «Із ліса долітало *галайканє* і верескливий *спів Василя*» (3, 7);

гло́та – скупчення народу; натовп: «Я йду посеред тої *гло́ти*, тай усміхаюся...» (3, 166);

гойканє – покрикувати «гой»: «Там чути було крики та *гойканє* робітників, цюканє топорів та хряст падучих дерев» (3, 128);

заробок – заробіток: «Піду на *заробок*, на Людвіківку до тартаку» (3, 123); «Ну, а в мене старого який *заробок?*» (3, 139); «Не великий то з того й *заробок...*» (3, 139); «Прецінь хоть раз міні добрий *заробок* трафився!» (3, 141); «Бідного не пустить із села ні на *заробок* ні на службу, книжки не видасть» (3, 180); «...єго вбога, але чиста одіж і столярське знарядє в мішку на плечех говорили від разу, що се столярський челядник, котрий іде шукати *зарібку* в Бориславі...» (3, 130);

засуд – вирок: «...на місці спірнім має все розглянути, передивити документи, переслухати свідків і видати остаточний *засуд*» (3, 185); «*Засуд* тої комісії буде без апеляції потверджений і виповнений» (3, 185);

збитки – вчинок, що завдає шкоди: «Іди до дому та «Отче наш» говори, е-е-е, аніж маєш такі *збитки* робити! – сказав старий з суворим видом і пошкандибав далі» (3, 29); «Учитель-економ може й справді вірив, що хлопець уміє ліпше писати і що тільки на *збитки* єму силується писати погано, чи може з великої любови до єго тростинки» (3, 59);

звідини – розвідка: «Він дивуєся, чому се нараз так тихо стало в клясі, коли оден смільчак, висланий на коритар на *звідини*, вбіг до кляси і крикнув: «Василько прийшов!»» (3, 56);

кавза – сором, неприємність; судове діло, біда, нещастя: «Я єму піду до матери, най го собі держить, сли не хоче, щоб му яка *кавза* сталася!» (3, 10); «Коби так наша громада кожного разу годилася при виборі нового вїйта, то, певно би, не було у нас не раз такої *кавзи*, як буває!» (3, 13);

ліцітація – аукціон: «Наказали з міста зараз ізложити гроші, а як ні, то хату пустити на **ліцітацію**» (3, 143); «Назначили **ліцітацію**, отаксували все моє добро на круглих двадцять ринських» (3, 143);

лопуше – збірне до лопух: «Лізе на наше подвірє, наближаєся, знімає з голови щось ніби **лопуше** ликом пов'язане...» (3, 197);

макортет – макітра: «Волосє червоне, очка маленькі, хитрі, як у якого Татарина, сам великий, голова, як **макортет**, а губи мов подушки, такі повіддувані» (3, 2);

нагана – догана: «Сміх, регіт, звичайна **нагана** матери враз із «туманом вісімнадцятим», – бідний Мирон заплакав» (3, 34);

направа – лагодження, ремонт: «Скажу, було, Хоми: «Побратиме, у вас нема роботи, возьміть наш волок та понаправляйте, підемо з неділі в Дністер на рибу». – «А, то добре!» – каже Хома і зараз бере волок до **направи**» (3, 13);

наручє – оберемок: «Паперів внесли ціле **наручє**» (3, 186);

нужда – біда: «Може, також з **нужди** та бійки» (3, 3); «Чи найдете такого приятеля, щоби вам або там в **нужді** поміг, або чим-будь поратував?» (3, 12); «Цить, стара, – сказали тато крізь сльози, – не держи єго, най іде, чень єго Бог милосердний устереже від тяжкої **нужди**! Збирайся, небоже, прощайся з матір'ю, з сестрами, підемо, підведу тя за село» (3, 14); «Не дурій, чоловіче, не пхайся сам у **нужду**!» (3, 15); «Боже, він ще насміхаєся над моєю **нуждою**, а з мене би й крові не дорізався!» (3, 16); «Та ж ти, куме, знаєш, що у мене дома, яка **нужда**!» (3, 26);

опущення – самотність, покинутість: «Навістить він і стіни тюремні і всякі нори муки та насиля людей над людьми, а скінчить тим, що або згине десь в бідности, самоті та **опущеню** на якімось підашу...» (3, 35);

передновок – час перед новим урожаєм (звичайно голодний): «Мама прогодувати єго не могли, бо у них і своїх дітей було досить, а **передновок** тяжкий випав» (3, 193); «Пожурилися наші газди **передновинком**, а далі на повстанє зійшли, розказують, що х то на ярмарці чув або від чужосільних» (3, 193);

писок – рот: «Сирота, а **писок**, як ворота! – кричала дальше» (3, 4);

пожалуване – співчуття, жаль: «В серці бідної сироти найскорше збудилося **пожалуване** над таким же круглим, нещасним сиротою» (3, 4);

позаушники – ляпас: «...і всі вони під час того шкільного року заєдно робили собі блискучі надії, як то буде гарно, як вони увільняться від щоденних різок, **позаушників**, штурканців, «пац» та «попідволосників», і як покажуться знов у повнім блиску своєї поваги на пасовищи» (3, 40);

покуса – спокуса: «А той неборака по кождім відказі тільки стискав зуби, брав мовчки під паху свій мішок і втікав, не оглядаючись, немов боявся якоїсь страшної **покуси**, що так і перла его до поганого діла» (3, 25);

приколоток – невеликий околот: «За мінуточку ми цілий **приколоток** соломи для стрібунку порізали, віз викотили, тай до хати» (3, 164);

примівка – замовляння // примовка: «Очевидно, **примівка** муляра вразила его в саме болюче місце: він був з хлопського роду, і тепер, ставши «паном підмайстром», дуже встидався свого походження» (3, 24);

притока – причина: «Що за **притока**? – гадаю собі» (3, 164);

пупінок – пуп'янок: «Який цвіт розівеся з того **пупінка**?» (3, 34);

роздебендювання – розмова, балачки знічев'я: «Злість мене взяла, не дослухав я его **роздебендювання**» (3, 206);

сик – сичання: «Коли Гриць появился між ними з прутом, знаком своєї намістницької власти, зразу всі очи звернулися на него і тільки оден німіючий **сик** здивованя дався чути» (3, 41); «Знов **сик** зачудуваня, немов ані одна з тих 40 гусячих голов не могла зрозуміти такої глибокої мудрости» (3, 42);

спацера – прогулянка: «І ховай Боже, погостили, кілька день водили на **спацери**, до знайомих і так, по місту» (3, 291); «Дочки в сусіднім покою скачуть, гуркочуть, хихикають та регочуться, а далі зберуться та цілою юрбою йдуть на **спацер**, а єму се байдуже» (3, 293);

урльоп – відпустка: «Він одержав кількодневний **урльоп** для спочинку і весь час просиджував у мене» (3, 303);

фрашки – дрібниця, дурниця: «Ще то тепер, то все **фрашки**» (3, 13);

фудулія – гордовитість, зарозумілість, пихатість: «Свої люде вже знали тоту его **фудулію**, то тільки всміхнеся бувало тай скаже...» (3, 190);

фума – пихатість, гордовитість, чванливість: «Шляхціц був, правда, ще з тих ходачкових, але **фуми** шляхетської тільки, що хоч і графови не встид би» (3, 190);

хараман – обман; вигадка: «Ну, просто сказавши, почав нам гнути **харамана**» (3, 181);

хосен – користь: «А богато вам наш дідич заплатив, щоби ви нас спинили в місті, поки тут комісія розсудить на его **хосен**?» (3, 189);

цаль – дюйм: «Ні, діло справді йде о оловець, і то не цілий, а кусник, от так, возьмімо, три **цалі** завдовжки» (3, 42); «Впрочім як хто скаже, що півчетверта **цалья**, то також не піду з ним до вйта судитися» (3, 42)

– **назви на позначення зневажливих звертань:**

гунцвот – собачий син, шельма: «Як не зарегочуся, як не зайдуся сміхом, то **гунцвот** не моє ім'я, колим так реготався від уродження свого» (3, 165);

драб – обідранець, босяк: «Ти злодію, ти **драбе**, кримінальнику, зараз мені забирайся відси! – кричав запінений підмайстер, чим раз ближше надскакуючи до робітника» (3, 23);

каланниця – ледащо, іронічно господиня: «Жінко, ти, **каланнице** моя неприторонна!» (3, 11)

опришок – розбійник, злодій; бешкетник: «Забирайся, **опришку!**» (3, 24);

Друге місце за частотністю вживання займають дієслівні діалектизми. Вони використовуються на позначення дій або стану предмета, зокрема:

бовваніти – сидіти, стояти непорушно: «...що й я не гірша від них, а мушу **оттут бовваніти** в темній, брудній кухні» (3, 295);

буторити – робити що-небудь з дерева: «...придивився я їм добре, а відтак як став пипнати у себе дома, як став **буторити**, яось я склемезив і собі такі жорна, підіть-но ви, як мелють славно!» (3, 160);

вагуватися – вагатися: «...ми не **вагувалися** по просту ошукати конскрипцію, щоби тільки як небудь викрутитися від біди» (3, 182);

вандрувати – мандрувати: «Правда, не нині то діялося, як ми оба, ще молодші, **вандрували** до Борислава, тямите?» (3, 133);

виварачати – бурчати, докоряти: «Лацно вам **виварачати!**» (3, 5);

вигибти – гинути, вмирати (про всіх або багатьох): «У него пасовиско – у нас худоба вигибла, витратилась, а решта ходить як сновида» (3, 180);

видіти – бачити: «Чи не **видите**, онде три ваші корови в вівсі? – кричав голос дальше» (3, 7); «А не **видиш**, що корови в шкоді – га?» (3, 7); «Семене, – каже він, **видячи**, що я не можу заснути, – на, випий!» (3, 17); «А то, **видиш**, слаба жінка, та й ті бідні хробаки, вже ледво лазять, хліба пищать...» (3, 26); «Я знаю, що чоловік очима **видить**» (3, 32); «**Видиш**, там? – сказав до Гриця оден хлопчик, показуючи в темний кут» (3, 37); «Зиркаю я доокола, **виджу**, іде позад мене якийсь панок...» (3, 140); «Бо то, **видите**, я ліверант до цісарстких магазинів, то міні би треба таких мітовок багато, так зо сто» (3, 141); «Розказують люде, що **виділи** на власні очи, і не можуть нахвалитися» (3, 159); «Якусь міні Бог дав лехку руку до майстерства; що очима **виджу**, то руками зроблю. **Видите** мене, я не ось такий, щоби за що-небудь розгніватися, але той місяць тогди трохи мене до лютости не привів, мало-м єму, бідному, в батька-матір не заляв» (3, 162); «А коли се лучилося з незнайомим, чужосільним чоловіком, то такий нераз стане, слухає-слухає Довбанюкової ганьби, а ту **видить**, що чоловічок зовсім ледащо, тай почне кпити собі з него» (3, 191); «Тай то, **видите**, не так, щоби зовсім годі: руки здорові і все, а тільки ноги, то біда» (3, 134);

виправляти – виряджати кого-небудь кудись: «Газдині топлять зарана, щоб скоро зварити обід, – молодших **виправляють** у поле» (3, 1);

вистроїтися – гарно, святково одягатися: «**Вистроїмося** бувало що неділі, як Бог приказав, – не сором межі людей показатися» (3, 12);

впімнутися – турбуватися за кого-, що-небудь: «А нехай-но котрий робітник посміє відозватися, боронитися або **впімнутися** за товаришем, – зараз лице пана підмайстра наливається кров'ю, з уст прискає піна, і маєся ж тоді від него винуватець! (3, 23);

галайкати – голосно розмовляти: «Єго прозивали Галаєм, бо вічно, скоро вжене худобу в ліс, **галайкоче та галайкоче**, і не вгаває на волосок» (3, 3); «Ба, а чому ж би не пустив? Як зачне **вигалайкувати**, то й о світі забуде, не то у худобу! – відмовила Горпина» (3, 4); «Най з нього там і третю шкіру здійме, слова єму не скажу! Най пантрує худоби, а не **галайкоче!**» (3, 8); «На печи храпів уже голосно дід Заруба, та час від часу **галайкав** крізь сон Василь» (3, 10);

глипати – дивитися, поглядати: «Раз **глипнув** на мене – в єго очох крутилися сльози...» (3, 21); «Ну, чого ж ти так витріщив на мене очи, чого **глипаєш**, мов підрізаний баран? – крикнув жандарм» (3, 172);

гойкати – покрикувати «гой»: «Декотрі лишень, які вспіли вже й поснідати, співали весело, **гойкали** та вилускували батогами, женучи свій товар» (3, 1);

гуторити – розмовляти: «Сусіди тихо шептали собі, що Мирон «якесь не таке, як люде»: іде та й розмахує руками, **гуторить** щось сам до себе, возьме прутик, швякає по воздусі або стинає головки з бодяків та ластів'ячого зіля» (3, 28); «Вони **гуторили** поміж собою, обзиралися по подвірю, на котрім відбувалася тота подія, але на оклик вознього ніхто не відповідав» (3, 121); «Оттак куме, вже знов одного газди не стало в громаді, – **гуторили** між собою мужики на оборі» (3, 122); «Отак **гуторячи** поспішали ми трохи що не підбігцем до дому, щоби бачите часу не тратити» (3, 142); «Сусіди бувало – в зимі діялось – посходяться до моєї хати, посідають, **гуторять** і дивляться...» (3, 160);

діздрити – добачити, углядіти, запримітити: «Абим був троха не **діздрів**, був бим собі ногу на вік віченний просадив» (3, 9);

допантрувати – доглянути: «Лесиха приняла старого діда, жебручого Зарубу в хату, обшила, обхамрала, – та й уже старий літом і пасіки пильнує, і коло хати найменшої крихіточки **допантрує**» (3, 2);

допроятися – доваритися: «Горшки у піч, най ся крупи на завтра **допроять!**» (3, 9);

дотяти – допікати, дошкуляти: «Кождому, аби хто, уміла **дотяти** своїм острим язиком» (3, 2);

заголомшити – приголомшити: «*Вигнали з нього ті хиби, та **заголомшили** молоду голову, затоптали послідню іскорку дитинячої свободи і живості*» (3, 3);

заперезатися – підперізуватися: «...а ти **заперези**ся личком, возьми лупку на голову, та жени гуси пасти» (3, 41);

злопотіти – залопотіти: «*Ту лиш **злопотіла** коновцями і коромислом...*» (3, 9);

ковтати – бити, стукати: «*Василь сідає, а Мирон починає рахувати, **ковтаючи** за кождим разом бучком о землю: оден, два, три, чотири...*» (3, 29); «*Мирон і не замітив: сидить, **ковтає** і рахує далі і далі*» (3, 29);

лучатися – траплятися: «*Лучаються по наших селах доволі часто такі дивовижні появи*» (3, 34); «*А коли се **лучилося** з незнайомим, чужосільним чоловіком, то такий нераз стане, слухає-слухає Довбанюкової ганьби, а ту **видить**, що чоловічок зовсім ледащо, тай почне кпити собі з него*» (3, 190);

нагадатися – розміркувати, поміркувати: «*Що, **нагадався**, нарозумився? — питає він мене з насмішкою*» (3, 16);

насилати – начіпляти: «...любить упиватися солодким запахом росистої конюшини та квітчатися прилипчастими лопуховими гузиками котрих так і **насилає** на себе від ніг до голови» (3, 29);

натрафити – потрапляти: «*Але коли така дитина **натрафить** на любячого, і, що головне, не дуже вбогого вітця, котрий схоче і зможе потягнутися з остатного, щоби своїй дитині отворити очи і світ, то тогди – щож тогди?»*» (3, 34);

обалити – зрізати, зжати: «*Три їх за день могли її небезпечно **обалити***» (3, 4);

обмикати – виривати що-небудь звідкись: «*Таже я єму волосє **обмикаю** на єго капустаній голові!*» (3, 10);

обпоралися – упоратися: «*Богу дякувати, щос-мо ся ту нині **обпорали***» (3, 8);

обхамрити – обчистити, до ладу довести: «Лесиха приняла старого діда, жебручого Зарубу в хату, обшила, **обхамрала**, – та й уже старий літом і пасіки пильнує, і коло хати найменшої крихіточки допантрує» (3, 2);

обчімхувати – обчухрувати: «Я гилі обламую, вона листє **обчімхує**, аж їй шкіра з долонів позлазила, а я відтак грубші кінці ножиком чехолю, складаю, вяжу, держакі стружу – кіпить робота» (3, 142);

одебеліти – остовпіти, заціпеніти: «Я, побачивши їх, аж **одебелів** з переполоху» (3, 20); «Ми одебеліли, почувши таке диво» (3, 182);

отворити – розплющити: «Але коли така дитина натрафить на любячого, і, що головне, не дуже вбогого вітця, котрий схоче і зможе потягнутися з остатнього, щоби своїй дитині **отворити** очі і світ, то тогди – щож тогди?» (3, 34);

палькувати – позначати паличками, кілочками яке-небудь місце, межі якоїсь ділянки: «То, прошу панів, наше пасовиско, на що ви єго міряєте і **палькуєте?**» (3, 183); «**Обпалькували** той кусник зораний окремо, а решту знов окремо» (3, 183);

паляндрувати – мандрувати: «Прийшлося самому, голому й голодному **паляндрувати**» (3, 198);

парцувати – пильно шукати: «Аджеж не дурно він за вами так **парцував**, що вас аж ту винюхав» (3, 175);

перекалатати – пережити; перебитися: «Ади, ось ту жиє моя тітка, ходімо до неї, будемо літом робити, а зиму якось **перекалатаєм**» (3, 123);

перепудитися – перелякатися: «Знає, нарід темний, не знає що до чого, **перепудився**» (3, 181);

пипнати – робити дуже повільно, неохоче: «...придивився я їм добре, а відтак як став **пипнати** у себе дома, як став буторити, якось я склемезив і собі такі жорна, підіть-но ви, як мелють славно!» (3, 160);

пігнати – швидко піти або побігти: «**Пігнали** ми до дому, тай просто не в село, а на пасовиско» (3, 188);

піврати – роздерти: «Як го **півру** за лабу, а за другу приступлю, то го розідру» (3, 10);

поважити – спокуситися: «І най-но би **поважився** чоловік не обминути єго або підтокою за полотнянку зачепити, то так зганьбить, що й о світі не стямився!» (3, 190);

покулити – покорчити, покарлючити, покрутити: «Гей, ти, неліпо якась! – крикнула Лесиха до невістки, – чи вже лишаєшся? Вже тобі руки **покулило**, чи що?» (3, 5);

пофалатати – порвати, порізати: «Проклятий буквар, що єго він за час цілорічної натуги над науковими питаннями пошарнав і **пофалатав** трохи не на січку...» (3, 40);

прошастувати – протринькати: «З горя вона тогди нераз і напивалася, і той звичай остав у неї ще до тепер, хоть ніколи пянство не довело її до того, щоби розтренькувала та **прошастувала** гірко запрацьоване добро» (3, 2);

стектися – казиритися: «Чи ти **стікся**, чи тобі що такого?» (3, 196);

стрібувати – пробувати: «Най-но би я **стрібував** не робити з місяць, чи Бог би зліз з неба та нагодував мене!» (3, 131);

токанити – перебиватися, якомсь животіти: «Але що діяти, треба заробляти, треба як мож своїм світом **токанити**» (3, 139);

трафілася – траплятися, бувати: «Але вкінці **трафілася** таки одна – Анна Тимишина» (3, 3); «А, як **ся трафить**, паночку, часом я й жінка попродамо всі, що винесемо, а часом і не попродамо» (3, 141); «Прецінь хоть раз міні добрий заробок **трафився!**» (3, 141);

трафити – влучати: «Ніби то не велика штука деревляну ложку зробити, а все таки треба мати свої способи, знатися на матерії, вміти її як слід порізати, вміти висушити, ну, і пропорцію відповідну при самій роботі **потрафити**» (3, 199);

трунути – торкнутися: «Слуги побачили се, зирнулися поміж собою, **трунули** одно друге ліктями...» (3, 33);

ужати – зжати: *«Господи помагай!, – сказала Лесиха і перша **ужала** жмінку спілого, колосистого жита, перша зробила перевесло, зв'язала снопок і відставила його набік. То первачок, він на урожай значить»* (3, 4);

умотикатися – напрацюватися, втомитися: *«Уробиться тото через день, **умотикаєся**, де єму в вечір хочеса ставати до скриньки»* (3, 159);

фукати – з шумом випускати з ніздрів повітря, сопіти: *«Аж ось і підмайстер надійшов, **фукаючи** чогось, як міх ковальський»* (3, 25);

хорувати – хворіти: *Дай Боже, щоби й ти не **хорував!** – відмовив муляр і надпив троха свою склянку* (3, 26);

ценькати – дзенькати: *«Робітник уперто **ценькав** молотком о цеглу»* (3, 24);

чехолити – обрізати ножем: *«Я гилі обламую, вона листє обчімхує, аж їй шкіра з долонів позлазила, а я відтак грубіші кінці ножиком **чехолю**, складаю, вяжу, держаки стружу – кіпить робота»* (3, 142);

швякати – цьвохкати. Поганяючи коней, волів і т. ін., бити, шмагати їх чим-небудь гнучким; хльоскати: *«Сусіди тихо шептали собі, що Мирон «якесь не таке, як люде»: іде та й розмахує руками, гуторить щось сам до себе, возьме прутик, **швякає** по воздусі або стинає головки з бодяків та ластів'ячого зіля»* (3, 28); *«Не віриш, дурню? – крикнув на него Гриць і **швякнув** єго прутом»* (3, 42);

шкробати – скребти: *«Та що ж ми мали з ними зробити, прошу пана, – відповів вїт, **шкробаючись** у патлату голову, – коли ми їх уже не застали»* (3, 177);

шнипорити – нишпорити: *«Тай то не йдуть до хати, а стали коло одного угла, шпортають, штуркають, **шнипорять...**»* (3, 164);

штильгукати – шкутильгати: *«Тай з тим словом панок **поштильгукав** собі кудись, а я лишився»* (3, 141);

штуркати – штурхати: *«Тай то не йдуть до хати, а стали коло одного угла, шпортають, **штуркають**, шнипорять...»* (3, 164); *«Гм, гм, – покректав вїт, сідаючи на ослоні і **штуркаючи** паличкою о землю, – то вже в тім моя голова»*

(3, 165); «Панські слуги йдуть по при нас, також сміються, кепкують собі, **поштуркують** нас, але до нас ані слова» (3, 188);

Прикметники займають третє місце за частотністю вживання. Вони вказують на характеристику предмета, людей, процесів. У текстах зафіксовано наступні прикметники-діалектизми:

вихудлий – схудлий: «В руках у него дві кулі, котрими підпираєся, безпомочно волочучи хорі, **вихудлі** ноги» (3, 133);

віченний – дуже довгий: «Абим був троха не діздрів, був бим собі ногу на вік **віченний** просади» (3, 9);

грива – сіро-жовтий (про масть): №Стара **грива** гуска, як звичайно, не хотіла йти в ряді...» (3, 35); «Очевидна річ затим, що ані білий гусак, ані **грива** гуска, ані в загалі ніхто з цілої череди – як їх було двадцятєро і п'ятєро – так ані одно не знало о близькім перенесеню їх владника на інше, далеко не так почесне становище» (3, 35); «...**грива** гуска також простягнула голову і довгий час не могла і слова вимовити з наглого зворушення...» (3, 36); «Дякувати білому гусакови і **гривій** гусці...» (3, 41); «Але ані білий гусак, ані **грива** гуска не забули свого колишнього доброго пастиря...» (3, 41);

дитинячий – дитячий: «Вигнали з нього ті хиби, та заголомшили молоду голову, затоптали послідню іскорку **дитинячої** свободи і живості» (3, 3);

зарібковий – податок з заробітку: «Підюдили комісаря податкового, щоби наложив на мене податок **зарібковий**» (3, 201); «...жид таких збанкретованих ремісників бере до себе ніби на службу, вироблює для себе аркушик **зарібковий**, і каже бідолахам робити на себе» (3, 207);

згїрдний – зневажливий: «Мовчи, хаме! – гримнув Довбанюк, кинувши на тата таким неописано **згїрдним** поглядом, якого я з роду не бачив і бачити не буду» (3, 196); «Нічим їм не догодити, ніщо їм не в лад, на все у них готова наруга, готове гнівне, **згїрдне** слово» (3, 23); «Ніякі просьби, ані заклинаня не порушували єго, і чим більше муляр гнувся та хилився перед ним, чим глибше западали в голову єго потускнілі очи, тим гордїйше бадьорився перед ним

підмайстер, тим прикрійшими та згіднішими словами ганьбив бідолашного робітника» (3, 25);

когутячий – півнячий: «Пусто і сумно було також в душі жандарма, що в словату осінню днину йшов стежкою по над рікою, в плаци і чаку з **когутячим** пірем...» (3, 167); «В одній хвили течія зірвала жандармови з плеча карабін а з голови чако з **когутячим** пірем» (3, 176);

напрасний – раптовий, несподіваний: «**Напрасний** дощ захопив мене серед вулиці, і я змушений був схоронитися до поблизького шиночку» (3, 25);

неприторонна – несказанна: «Жінко, ти, каланнице моя **неприторонна!**» (3, 11);

несогірше – не гірший від інших: «Газдівство у старі Лесихи **несогірше**» (3, 2);

обширній – просторий: «В **обширній** другій клясі нормальної школи отців Василян у Дрогобичи тихо, хоч мак сій» (3, 56);

проразливий – пронизливий: «З червоного комина бухає дим і роздаєся **проразливий** свист...» (3, 124);

робучого – робочий: «Я успокоююсь, дивлячись, як помалу-малу під руками тої маси **робучого** люду росте велика каменця, як здвигаются вгору її мури...» (3, 22);

сильна – міцна: «Хата хоть стара, та ще **сильна**; будиночки нові, просторі, опрятні, худібка красна, що Господи, – гладке кожде, мов слимак» (3, 2);

сороката – строката; ряба: «Пообвішуваний торбами, з довгою палицею в руці, з **сорокатою** шапкою на голові» (3, 19);

сторонничий – несправедливий, що несправедливо обороняє одну сторону: «Батько втішаєся ним і каже, що він чудово-розумна дитина, але батько, звісна річ, **сторонничий** суддя» (3, 28);

сукриста – яка має тверду, круту вдачу: «Сукриста дуже та тверда» (3, 2); «Була то щира душа, не в маму вдалася, та часом лише говорила під її лад, бо знала **сукристу** материну натуру» (3, 6);

таний – дешевий, недорогий: «*А тепер жид умер, а жидівка продала би скриньку за тані гроші*» (3, 161);

тумануватий – дурнуватий, придуркуватий: «*Сказано, якийсь тумановатий*» (3, 3);

угурне – упертий, норовистий, зухвалий: «*Яке сміле та угурне*» (3, 5);

цвickльовий – червоний (буряк): «*Хоть волосє в неї вже й сивіло, то лице її було червоне і здорове, як цвickльовий буряк*» (3, 2);

Четверте місце за частотністю вживання у текстах посідають діалектизми, які виражені прислівниками. Зокрема, трапляються обставинні прислівники, а саме місця: *вокруг* (навколо, навкруги): «*...як помічники, зігнені в дугу, на дерев'яних носилках, ярмом накладених на плечі **вокруг** шиї, двигаютъ цеглу гори руштонєм*» (3, 23); *горі* (угору): «*...як помічники, зігнені в дугу, на дерев'яних носилках, ярмом накладених на плечі **вокруг** шиї, двигаютъ цеглу **горі** руштонєм*» (3, 23); «*Той перехід Мартима осмілив і Мирона і він перейшов через воду і побіг **горі** огородом до дому*» (3, 31). Найбільше речень було вживано з діалектизмом *ту* (*тут*): «*Ой, не рай же він і **ту** найшов!*» (3, 3); «*Хомо, прийдеся пропадати аж **ту!** — кажу я, опускаючи руки*» (3, 15); «*Гов! — сказав Хома, підходячи до самої крайної хати.— **Ту** треба відпочити*» (3, 15); «***Ту** відпочити? — скрикнув я, роздивившись*» (3, 15); «***Ту** нас так найдуть і злов'ять, як воробця в сільці!*» (3, 15); «***Ту** мусимо спочивати! — сказав знов Хома холодно і твердо*» (3, 15); «*Я **ту** не буду спочивати, аби-сь ми не знати що давав!*» (3, 15); «*Я **ту** спочиваю*» (3, 15); «*Ех,— гадаю собі дальше,— пропадати мені самому деінде, а Хомі **ту** — волимо вже бодай оба разом гинути!*» (3, 16); «*Лиш літом він **ту** часом ночував...*» (3, 16); «*А ти, опришку, знов **ту?** А ти чого **ту?***» (3, 25); «*А ти чого **ту** стоїш?*» (3, 30); «***Ту** щось не так, **ту** щось погано!*» (3, 182); «*Ади от **ту** керничка, хочу води напиться*» (3, 131).

Серед діалектизмів траплялися прислівники з темпоральною семантикою, зокрема: *заким* (поки): «*Правда, прийдеся ще й тепер не одному відобрати своє, **заким** тої муштри вивчиться, та що то против давного?*» (3, 13); *зарана* (рано-вранці): «*Газдині топлять **зарана**, щоб скоро зварити обід, — молодших*

виправляють у поле» (3, 1); леда (тільки, тільки-но, щойно): «Чи ти забув, що шандарі **леда** хвиля надпадуть?» (3, 16); «Я то ніби не багато собі роблю з того сміху, але все таки, видите, чоловік не дерево: леда слово незвичайне, леда насміх, а допече до живого» (3, 160).

Означальні прислівники, які вказують на стан або якісну, виражені такими діалектизмами:

нагло – рапотово: «Смерть забрала їх **нагло** одного дня, – Васильчик перейшов у чужі руки, а чужі руки, звісно, не гладять!» (3, 3);

борзо – швидко: «Коби мені **борзо** вечір, прийде Гнат з косовиці, не будеш ти така широка!» (3, 6); «Застукай до дверей! **Борзо!**» (3, 37); «На, дурню, їж, а **борзо!**» (3, 38);

борше – швидше: «Хіба не видите, що не можу **борше** жати, бо загін широкий?» (3, 5); «Ну, **борше!**» (3, 8); «...хапнуть раз повітря та й утікають чим **борше** в свою криївку, немовби закоштували не знати якої присмаки» (3, 30); «**Борше** ні!» (3, 123); «Єму здалося, як коли б із скали легенькими клубками виповзував дим, котрий немов переляканий чим **борше** розпливався і щезав у повітрі» (3, 169);

встид – соромно: «Шляхціц був, правда, ще з тих ходачкових, але фуми шляхетської тільки, що хоч і графови не **встид** би» (3, 190);

запевно – напевно: «А вже хто як хто, а Гриць **запевно** найбільше і найчастіше о тім думав» (3, 40);

лацно – добре: «**Лацно** вам виварачати!» (3, 5);

лігурально – регулярно: «...давали єму **лігурально** що тижня по гарцови ячмінної муки» (3, 192);

мере – справді, дійсно, насправду: «Сли би-м не знав, що **мере** я сам, то би-м ся не пізнав, аби що!» (3, 19);

тано – дешево: «Ну, я вже за тото **тано** вам пуцу, – сказала жидівка» (3, 162);

танше – дешевше: «Та вже, як пан тільки беруть на гурт, то я спуцу **танше**, по чотири» (3, 141);

троха – трохи: «*Дай Боже, щоби й ти не хорував! – відмовив муляр і надпив троха свою склянку*» (3, 26).

На спосіб дії вказують наступні діалектизми-прислівники: денно (за робочий день): «*Тому то місцеві робітники ніяким світом не хотіли йти до роботи, хоч директор давав за ню по два ринські денно*» (3, 127); «*Я тобі добре заплачу, два ринські денно*» (3, 128); на поміть (рівним шаром, верствою на землі): «*Жито клалося на поміть та встелювало широкі загони*» (3, 7); ніворотом (пропасти, знівечитися): «*Пасіка також по смерті небіщика Леся не пішла ніворотом*» (3, 2); «*Худоба брела ніворотом*» (3, 3); цюпасом (етапом): «*Я гадав, що хоть арештують та цюпасом до села відішлють – отже не хотіли*» (3, 198).

Спостерігаються розбіжності між літературною нормою і говірковим варіантом у займенниках. Зокрема, означальний займенник *кожний* трапляється у текстах у таких формах називного, родового, давального, місцевого, орудного відмінках однини та множини: «*Хата хоть стара, та ще сильна; будиночки нові, просторі, опрятні, худібка красна, що Господи, – гладке кожде, мов слимак*» (3, 2); «*Коби так наша громада кожного разу годилася при виборі нового вїйта, то, певно би, не було у нас не раз такої кавзи, як буває!*» (3, 13); «*Ех, літа, літа молоді! Хороші би ви були, золоті би ви були для кожного парубка, сли би не приходила на вас тота страшна відьма — бранка*» (3, 13); «*Кождому, аби хто, уміла дотягти своїм острим язиком*» (3, 2); «*А той неборака по кождім відказі тільки стискав зуби, брав мовчки під паху свій мішок і втікав, не оглядаючись, немов боявся якоїсь страшної покуси, що так і перла єго до поганого діла*» (3, 25); «*Перед кождим стояла склянка пива до половини надпита* (26); *В руці у кожного школяра тремтіло перо*» (3, 57); «*Василь сідає, а Мирон починає рахувати, ковтаючи за кождим разом бучком о землю: оден, два, три, чотири...*» (3, 29); «*...кожде з нас бере по два такі звязки на перебесаги: через плече ужовка, оден зв'язок на груди, а другий на плечі звисає*» (3, 142); «*Вїйт ластівецький був, як кождий Бойко, непистменний...*» (3, 172); «*Сам я був при тім, то можу вам на певно сказати і кожде слово заприсягнути*» (3, 180); «*Ту*

кождий буде міг сказати, що знає, *кожного* вислухають, а в такому разі мусять же признати, що правда по нашій стороні» (3, 185); «І не з *кожного* дерева добрий виріб буде, треба й дерева дібрати» (3, 199).

Вказівні займенники також функціонують у творах, зокрема займенники тоті/тота (ті), онта/ота (та): «А дівчата! О, що вже *тоті* не налітаються за нами, то святий їх Андрій один знає!» (3, 12); «Ех, літа, літа молоді! Хороші би ви були, золоті би ви були для кожного парубка, сли би не приходила на вас *тота* страшна відьма — бранка» (3, 13); «Жити і вмирати буду, а *тота* хвиля не вийде мені з пам'яті» (3, 21); «Ходи бодай до *онтої* стирти та там заріємося в сіно» (3, 15); «Від коли напроти моїх вікон почали мурувати *оту* нещасну каменицю, від тогди я не написав ані одної стрічки, і стук та калатанє не вгавали в моїх вухах» (3, 22).

Серед самостійних частин мови числівник також передає специфіку бойківського говору. Серед них натрапляємо на такі діалектні форми:

оба – обидва: «Чи, бувало, в ліс по дрова, чи в очерети зо стрільбами на качки, чи до танцю, чи й до другого діла, *оба* та й *оба*» (3, 12); «А ми *оба* дуже охочі були до рибацтва» (3, 13); «Ех, – гадаю собі дальше, – пропадати мені самому деінде, а Хомі ту – волимо вже бодай *оба* разом гинути!» (3, 16); «Хіба ти забув, що ми *оба* на одній дорозі?» (3, 17); «На той крик прибіг другий підмайстер, і *оба* сполученими силами кинулись на муляра» (3, 24);

кілько – скільки: «То бувало мандатор сам списує і подає, кого єму подобаєся, до асентерунку, не питає, чи він уже ставився три, чи шість, чи *кілько* разів» (3, 13); «Вибирай лишень і з платні уривай *кілько* хочеш, нічого не скажуть робітники...» (3, 23); «А ти ж мені *кілько* наговорив!» (3, 27); «Ну, *кілько* ж має бути? Я не знаю!» (3, 28); «Та то *нікілько*. От сядь лишень, будемо рахувати!» (3, 28); «А ми всі, *кілько* нас було, лавою за ним» (3, 181); «...гадаємо собі: може то приїхали вимірити, *кілько* ми зорали, а *кілько* ще осталося» (3, 183); «*Кілько* ми грошей на него видали, Бог оден знає» (3, 184); «*Кілько* проклять у тій хвили на него впало, то певно в своїм життю тільки склянок вина не випив!» (3, 188);

тільки – стільки: «*Та вже, як пан тільки беруть на гурт, то я спуцу танше, по чотири*» (3, 141);

оден – один: «*Чи маю сто разів до тебе говорити, ти шибенику, голодранче, розбійнику оден, га? Марш відси, зараз забирайся, бо скинути кажу!*» (3, 24); «*Василь сідає, а Мирон починає рахувати, ковтаючи за кожним разом бучком о землю: оден, два, три, чотири...*» (3, 29); «*Видиш, там? – сказав до Гриця оден хлопчик, показуючи в темний кут*» (3, 37); «*Малий Мирон оден сидить спокійний, майже веселий у лавці*» (3, 56); «*Він дивується, чому се нараз так тихо стало в клясі, коли оден смільчак, висланий на коритар на звідни, вбіг до кляси і крикнув: «Василько прийшов!»; А багато так у оден понеділок продасте?»*» (3, 141); «*А ти що за оден? – питають пани*» (3, 183); «*Кілько ми грошей на него видали, Бог оден знає*» (3, 184); «*От дарма-сте пана розгнівали – передразнює оден газда*» (3, 194); «*Оден високий, крепкий і вродливий, нісся просто і лехко, всміхався часто і часто затягав веселих пісень...*» (3, 130).

Діалектні ознаки виявляються і в службових частинах мови. Найчастіше вживаються частки, потім прийменники та сполучники. Отож серед часток траплялися наступні:

най – хай, нехай: «*Ну, не про те річ, – най єго там божса Мати судить! – але досить на тім, що нікотра дівка не хотіла йти за нього*» (3, 2); «*Горшки у піч, най ся крупи на завтра допроять!*» (3, 9); «*Я єму піду до матери, най го собі держить, сли не хоче, щоб му яка кавза сталася!*» (3, 10); «*Най хоть надивлюся на тебе, синочку мій, душенько моя! Може, то остатній раз тебе бачу*» (3, 14); «*Цить, стара, – сказали тато крізь сльози, – не держи єго, най іде, чень єго Бог милосердний устереже від тяжкої нужди! Збирайся, небоже, прощайся з матір'ю, з сестрами, підемо, підведу тя за село*» (3, 14); «*Бог най паноси дасть здоровєчко!*» (3, 141); «*Най но тільки Польца вернеся!*» (3, 191); «*Най-но би я стрібубав не робити з місяць, чи Бог би зліз з неба та нагодував мене!*» (3, 131);

чень – може, може-таки: «*Цить, стара, — сказали тато крізь сльози, — не держи єго, най іде, чень єго Бог милосердний устереже від тяжкої нужди! Збирайся, небоже, прощайся з матір'ю, з сестрами, підемо, підведу тя за*

село» (3, 14); «...відтак знов будемо робити і **чень** якось прожисємо межі добрими людьми» (3, 123); «**Чень** нині послідній раз, Господи, чень послідній раз! – думає він собі, високо замахуючи сокирою» (3, 125); «Ну, а ще **чень** що виторгую» (3, 162); «Слава тобі Господи, гадаю собі, що до свого села аж на ніч приїду, **чень** таки аж до хати заїду, щоби ніхто мене не бачив» (3, 162); «**Чень** може й міні всміхнеся година» (3, 199); «Я Бога гнівити не хочу, але бог же **чень** не на дурно дав чоловікови свою поміч!» (3, 131);

прецінь – адже: «Не гадай **прецінь**, що я з глузду зсунувся, або що, що хочу себе і тебе погубити!» (3, 17); «Їх лиш два, а **прецінь** усюди їх повно» (3, 23); «**Прецінь** хоть раз міні добрий заробок трафився!» (3, 141); «Я мов на світ народився, **прецінь** не даремно гроші видав!» (3, 164); «Жандарм не був боязливий, а **прецінь** дрож пробігла у него по за плечима...» (3, 169); «Вони знали, що хоч цісар дав хлопам волю і скасував панщину, то **прецінь** як вони не дадуть їх ліса і пасовиска...» (3, 179); «**Прецінь** раз і в наше віконце засвітить сонце!» (3, 199); «С...се **прецінь** домашній промисл» (3, 203); «...то **прецінь** у Бориславі на всіх вулицях було глибоке і грузке болото» (3, 132);

овшім – авжеж, охоче, дуже радо, з приємністю: «А, і **овшім**, і **овшім**! Гей, ще склянку пива!» (3, 27).

Підрядні сполучники, зокрема, умовні активно використовуються для передавання діалектного мовлення. У текстах найчастіше трапляються два сполучника сли (якщо) і коби (якби, коли б): «**Сли** пила, то пила сама» (3, 2); «Я єму піду до матери, най го собі держить, **сли** не хоче, щоб му яка кавза сталася!» (3, 10); «А **сли** хочете, то я вам ось зараз і доказ розкажу, аби-сте знали, як-то мало нині можна спуститися на приятеля!» (3, 12); «Ех, літа, літа молоді! Хороші би ви були, золоті би ви були для кожного парубка, **сли** би не приходила на вас тота страшна відьма – бранка» (3, 13); «Не питай, ходи, **сли** не хочеш пропадати!» (3, 15); «**Сли** би-м не знав, що мере я сам, то би-м ся не пізнав, аби що!» (3, 19); «**Коби** мені борзо вечір, прийде Гнат з косовиці, не будеш ти така широка!» (3, 6); «**Кобим** була така красна, як та зоря ясна» (3, 9); «**Коби** так наша громада кожного разу годилася при виборі нового вїта, то,

певно би, не було у нас не раз такої кавзи, як буває!» (3, 13); «Та ще **коби**-то я сам, то вже би чоловік якось тернів» (3, 26); «**Коби** не так!» (3, 34); «А ту жінка, діточок двоє, **коби** здорові...» (3, 139).

Прийменник зверх передано за допомогою діалектизму звиж : «Було се давно, літ тому **звиж** двадцять, коли на дорозі ведучій з Дрогобича до Борислава, здибалися одної літної днини два молоді люде» (3, 130).

Окрім самостійних та службових частин мови, діалектизми виражені ще й вигуком. Зокрема, падоньку – вигук, який виражає здивування, радість, переляк, злість і т. ін.: «**Падоньку** нещасний, куди ту повернутися?» (3, 14). А також адіть уживається при здивуванні або при бажанні звернути чию-небудь увагу на щось; дивись, дивись-но: «Та от, **адіть!** – і він показав бездонну синяву в воді» (3, 31); «**Ади**, що не глибінь, – сказав Мартим, і як був у ходаках, так і перейшов через брід, мало й замочивши їх» (3, 31); «**Ади**, ось ту жиє моя тітка, ходімо до неї, будемо літом робити, а зиму якось перекалатаєм» (3, 123); «Тягали ми, тягали, – **адіть** як обтягалися! а далі взяли тай утекли» (3, 198); «**Ади** от ту керничка, хочу води напитися» (3, 131); «**Адіть**, яка вода, як Дунай!» (3, 138).

Отже, діалектизми лексичного рівня є найпоширенішим типом діалектних одиниць у збірці оповідань І. Франка. Вони передають особливості бойківського говору найбільш яскраво. За допомогою лексичних діалектизмів письменник передав весь колорит побуту бойків.

2. 1. 2. Морфологічні діалектизми

Морфологічні діалектизми є менш вживаними порівняно із лексичними. Вони стають помітними в словах, які належать до різних частин мови, через деякі граматичні ознаки.

Однією з морфологічних ознак є вживання дієслова теперішнього часу з часткою -ся в препозиції: «Дідьча би ти **ся** мати в печені **всадила!**» (3, 7); «Богу дякувати, щос-мо **ся** ту нині **обпорали**» (3, 8); «Горшки у піч, най **ся** крупи на завтра **допроять!**» (3, 9); «Буде він **ся** мати!» (3, 10); «От говориться, аби **ся**

говорило, та й годі!» (3, 12); *«Сли би-м не знав, що мере я сам, то би-м ся не пізнав, аби що!»* (3, 19); *«А, як ся трафить, паночку, часом я й жінка попродамо всі, що винесемо, а часом і не попродамо»* (3, 141); *«А скажіть ви нам насамперед, як ви ся називаєте?»* (3, 165). А також у постпозиції, зокрема між дієсловом і зворотньою часткою -ся знаходиться інша частина мови, найчастіше це займенники: *«О, дивіть ми ся на ню!»* (3, 5).

Специфіку бойківського говору передано й через енклітичні форми особових займенників я, ти, він, вона, воно та зворотнього займенника себе у родовому, давальному й знахідному відмінках.

Зокрема, для займенника я замість мене – мя: *«Господи, воззвах тобі, услиши мя!..»* (3, 7); *«Звіть мя яким хочете, говоріть, що вам злюбиться, я все буду своє!»* (3, 12); *«Занюхав біду, як той сліпий ковбасу в борци, та й уже: гину, каже, нема мя!»* (3, 17); *«Як мя силою задержиши, то повішуся»* (3, 123); *«Скариж-то мя Господи, що не скажу!»* (3, 163).

Вживання займенника ми замість мені: *«О, дивіть ми ся на ню!»* (3, 5); *«Лиш ми не мовчи, той ти будеш знати, по сому локоть борщу!»* (3, 6); *«Не принислась ми ту ніякого віна»* (3, 9); *«Синочку, синочку! – заводила мама. – Одного тя маю, як одну душу в Бога, та й того ми тя хочять відібрати!»* (3, 14); *«Я ту не буду спочивати, аби-сь ми не знати що давав!»* (3, 15).

Замість займенника тебе – тя: *«Люблю тя, дівча, люблю, серденько, Про людей не візьму тя»* (3, 11); *«Синочку, синочку! – заводила мама. – Одного тя маю, як одну душу в Бога, та й того ми тя хочять відібрати!»* (3, 14); *«Збирайся, небоже, прощайся з матір'ю, з сестрами, підемо, підведу тя за село»* (3, 14); *«Недалеко була широка калюжа, я поглянув – угу на тя, маро!»* (3, 19); *«Он тя мати кличе!»* (3, 31).

Замість займенника тобі – ти: *«Дідьча би ти ся мати в печені всадила!»* (3, 7).

Вживання форми го замість його в родовому відмінку: *«Рада би-м вийти, рада би-м вийти, До тебе говорити, – Та лежить нелюб по правій руці, Боюся го збудити!»* (3, 6); *«Я єму піду до матери, най го собі держить, сли не хоче, щоб*

му яка кавза сталася!» (3, 10); «Як **го** пірву за лабу, а за другу приступлю, то **го** розідру» (3, 10); «Іде тото бувало вулицею, обшарпане, в полотнянці два роки непраній, заталапаній по коліна, – хто би **го** не знав, то би му кусник хліба дав як дідови, – а зустрінєся з хлопом, то надуєся як той індик, ніс догори, ніби зорі лічить, тай просто на супротив, не вважає ні-на-що» (3, 190).

Замість займенника в давальному відмінку йому – му: «Я єму піду до матери, най **го** собі держить, сли не хоче, щоб **му** яка кавза сталася!» (3, 10); «Іде тото бувало вулицею, обшарпане, в полотнянці два роки непраній, заталапаній по коліна, – хто би **го** не знав, то би **му** кусник хліба дав як дідови, – а зустрінєся з хлопом, то надуєся як той індик, ніс догори, ніби зорі лічить, тай просто на супротив, не вважає ні-на-що» (3, 190).

Неї – ню: «О, дивіть ми ся на **ню!**» (3, 5); «Корови чекали вже на **ню**, а побачивши свою звичайну вечерю зачали ричати з радости і стовпилися разом коло сіняних дверей, чекаючи, аж прийде черга на кожду йти до сіней, перекусити смачного зіля і віддати в чистий скопець свій цілоденний запас молока» (3, 8); «...але Проць махнув на **ню** рукою і сказав зломаним, глухим голосом...» (3, 122); «Тому то місцеві робітники ніяким світом не хотіли йти до роботи, хоч діректор давав за **ню** по два ринські денно» (3, 127).

Серед дієслів трапляються залишки старих часових форм. Наприклад, «**Рада би-м** вийти, **рада би-м** вийти, До тебе говорити, – Та лежить нелюб по правій руці, Боюся **го** збудити!» (3, 6); «Богу дякувати, **щос-мо** ся ту нині **обпорали**» (3, 8); «**Аби-м** був троха не діздрів, **був би-м** собі ногу на вік віченний просадив» (3, 9); «**Світила би-м** миленькому, ніколи не згасла» (3, 9); «От, **слухали би-сте**, що Гнат плете!» (3, 11); «А сли хочете, то я вам ось зараз і доказ розкажу, **аби-сте знали**, як-то мало нині можна спуститися на приятеля!» (3, 12); «Виловлять, хіба би у нас заячі ноги або хіба **би-смо** поховалися в мишачі нори» (3, 14); «Я ту не буду спочивати, **аби-сь** ми не знати що давав!» (3, 16); «**Мусив-єм** слухати налибоватого» (3, 16); «Сли **би-м** не знав, що мере я сам, то **би-м** ся не пізнав, аби що!» (3, 19); «Хто би був гадав, що ту найдемо те, **чого-сьмо** майже через півроку не могли найти по чужих селах?»

(3, 20); «Та не була, бо мої мамуня також були слабї, то **мусила-м** коло них сидіти» (3, 138); «Вже **щоби-м** мав, не дай Боже, послїдну корову продати, а мушу стягнутися на тоту машинну скриньку» (3, 159); «Так і так, повідаю, **купив би-м** скриньку, коли є у вас на продаж» (3, 161); «Видите мене, я не ось такий, щоби за що-небудь розгніватися, але той місяць тогди трохи мене до лютости не привів, **мало-м** єму, бідному, в батька-матір не заляв» (3, 162); «**Вже-м** озлився, що він стоїть як паль та мене випитує» (3, 163); «Як не заребочуся, як не зайдуся сміхом, то гунцвот не моє ім'я, **коли-м** так реготався від уродження свого» (3, 165); «**Трохи-єм**, кажу вам, на землю не покотився зо сміху» (3, 165); «Я тобі віддаю, **що-м** тобі **винен**, а ти міні віддай ґрунт і хату» (3, 125); «От **дарма-сте** пана розгнівали – передразнює оден газда» (3, 194).

Характерним для дієслів теперішнього часу у формах третьої особи однини є втрата [т']. Наприклад: «У холоднім легенькім вітрі ледви-ледви **лелієся** широкий лан жита» (3, 1); «Денде **виднієсь** з посеред того золотого, шумячого та пахучого моря синє чаруюче око блавату, або квітка куколю, або дівоче, паленіюче лице польового маку» (3, 1); «Бувало, як на що **завізьмєся**, то хоть рака лазь, усе поставить на своїм» (3, 2); «Розмова не легко ту **зав'яжєся**, – стара Лєсиха все її якось прикро перерве» (3, 5); «І поволи-поволи із загальної тишини і одностайного хрупання стебел **вирізуєся** чудовий, срібний, а тихенький, несмілий голосок» (3, 5); «Горпина стає сміліша, голос міцніє, із серця нехотя **ллєся** тужна а чудова пісенька» (3, 5); «Здавалося, що їх голос **роздаєся** десь глибоко під землею і впадає до уха, мов острий кремінний пісок» (3, 7); «Правда, **приїдеся** ще й тепер не одному відобрати своє, заким тої муштри вивчиться, та що то против давного?» (3, 13); «А втім, і старі люди говорять: Доти пес не навчиться плавати, доки єму в вуха **не наллєся**» (3, 13); «То бувало мандатор сам списує і подає, кого єму **подобаєся**, до асентерунку, не питає, чи він уже ставився три, чи шість, чи кілька разів» (3, 13); «Тато, мамо, всі дома як почули, що **дієся**, так і померкли з превеликого жалю» (3, 14); «Хомо, **приїдеся** пропадати аж ту! – кажу я, опускаючи руки» (3, 15); «**Приїдеся** самому пропадати!» (3, 16); «Боже, він ще **насміхаєся** над моєю нуждою, а з мене би й

крови не дорізався!» (3, 16); «Я стою, витріщивши на нього очи, сам не знаю, що дієся зі мною» (3, 16); «Я пішов за ним, все ще не знаючи докладно, чи то сон, чи ява, що зо мною дієся» (3, 19); «Сиджу я, сиджу, поволи й страх пройшов, надзираю, надслухую, що **станеся** з Хомою» (3, 20); «А нехай-но котрий робітник посміє відозватися, боронитися або вімнутися за товаришем, – зараз лице пана підмайстра **наливаєся** кров'ю, з уст прискає піна, і **маєся** ж тоді від него **винуватець!**» (3, 23); «За таке куме, куме, Бог **гніваєся!**» (3, 26); «Серце **краєся**, куме, – бігме, що **краєся!**» (3, 26); «**Наближаєся** година «красного писаня»...» (3, 56); «Пану Валькови ще й доси **здаєся**, що він економ...» (3, 56); «Він **дивуєся**, чому се нараз так тихо стало в класі, коли оден смільчак, висланий на коритар на звідини, вбіг до класи і крикнув: «Василько прийшов!»» (3, 56); «Учитель-економ може й справді вірив, що хлопець уміє ліпше писати і що тільки на збитки єму **силуєся** писати погано, чи може з великої любови до єго тростинки» (3, 59); «...а головатим вершком, зеленим від моху і папоротів, **роззираєся** по околичних горах» (3, 167); «Стрий літом лагідно **плюскочесь** о єї стопи, але восени реве грізно і піниться, заливаючи вузку стежину, що **вєся** по під скалою здовж єго берега» (3, 167); «...чи то тільки єму з горячки **привиджуєся**, аж Бойко, єго візник упевнив єго, що справді дим **добуваєся** зі скали» (3, 178); «Самі то бачимо і серце нам **краєся**, але що діяти!» (3, 180); «А у себе, **розумієся**, нічого робити, – йди до пана!» (3, 180); «Міні **здаєся**, що давна панщина з буками та окономатами не була така тяжка» (3, 180); «Пан знов у добрі з нами, тільки як коли згадати про конскрипцію, то **всміхаєся** тай каже: «Ет, жарт тай годі!»» (3, 183); «Розложили мапу, пан сам з ними ходить і показує: от відти **тягнеся** і доти, а се вони зорали» (3, 183); «Війт за ними, **не попускаєся**, та все допитує» (3, 183); «Чень може й міні **всміхнеся** година» (3, 199); «**Обійдеся** циганське весіле без марципанів» (3, 206); «Жид **збогачуєся**, а вони ледве дишуть...» (3, 207); «Так, так, **розумієся!**» (3, 141); «Приходжу, а війт **смієся** з мене» (3, 143); «Батько **втішаєся** ним і каже, що він чудово-розумна дитина, але батько, звісна річ, сторонничий суддя» (3, 28); «...а коли часом і **відозвєся** о чім небудь, то говорить таке, що старші як почують, то

тільки плечима стискають» (3, 28); «Невеличкі єго сірі оченята живо бігають, дитиняче чоло **стягаєся**, — думка починає рушатися» (3, 30); «...то зараз **запитаєся** татуня, яка то в небі на сонце дірка прорізана?» (3, 30); «Він не знав ще, що се небо з води **всміхаєся** до него, і зупинився» (3, 30); «А коли літом усі старші з хати підуть у поле, Мирон **лишаєся** сам, але не в хаті» (3, 31); «Мирон **лишаєся** на дворі» (3, 31); «А чим то воно чоловік усе видить? І небо і зіле і тата з мамою? — таке питанє **насуваєся** єму ні з відси, ні з відти» (3, 32); «Єму **здаєся**, що все то чоловік діє ротом, і видить і слухає» (3, 32); «Який **цвіт розівєся** з того пупінка?» (3, 34); «А коли **прийдеся** такій дитині вік жити під тісною сільською стріхою, без ширшого досвіду, без яснійшого знаня...» (3, 34); «В школі дитина хапатися буде науки на диво, впиватися буде нею, як недужий свіжим повітрєм, і скінчить на тім, що **переймеся** правдами науки і забажає перевести їх в житє» (3, 34); «В руках у него дві кулі, котрими **підпираєся**, безпомочно волочучи хорі, вихудлі ноги» (3, 133); «Ось він з тяжкою бідою доперся до шинквасу, став і **озираєся**» (3, 133); «Як буде треба, то й то **найдеся**» (3, 135); «Уробиться тото через день, **умотикаєся**, де єму в вечір **хочєся** ставати до скриньки» (3, 159); «...ану як **покажєся**, що пусте, а я перед людьми оголошуся, буде сміху, що і в дев'яти водах не вмиєшся» (3, 160); «На моім возі вже здалека видно щось, гей гренджоли зведене, та що віз наскочить на камінь, то воно на всі боки **хитаєся**» (3, 163); «Тут увесь нарід, що товпився довкола стодоли, як не **зарєгочєся**, то Господи твоя воля!» (3, 166); «Не бійтеся, доброму, порядному ніколи таке **не станєся**, а все якомусь ледацю, як ось сему Миколі!» (3, 122); «Свіча бурлить і **розбиваєся** о круглясте каміне...» (3, 124); «З червоного комина бухає дим і **роздаєся** проразливий свист...» (3, 124); «Іде тото бувало вулицею, обшарпане, в полотнянці два роки непраній, заталапаній по коліна, — хто би го не знав, то би му кусник хліба дав як дідови, — а **зустрінеся** з хлопом, то **надуєся** як той індик, ніс догори, ніби зорі лічить, тай просто на супротив, не вважає ні-на-що» (3, 190); «Свої люде вже знали тоту єго фудулію, то тільки **всміхнеся** бувало тай скажє...» (3, 190); «А бодай то Бог о тім не довідався! — **смієся** чоловік, а Довбанбк іще дужше лютує» (3, 191); «Най но тільки Польца

вернеся!» (3, 191); *«Робити, бачите, не хочеся так тяжко як хлопови...»* (3, 191); *«Але Довбанюк байдуже собі: чим тіснійше коло него, тим дужше він за своєю Польщею вбиваєся»* (3, 193); *«Лізе на наше подвірє, наближаєся, знімає з голови щось ніби лопуше ликом пов'язане...»* (3, 197).

У текстах спостерігається вживання архаїчних відмінкових закінчень іменників, прикметників та займенників місцевого відмінка на -ім: *«У холоднім легенькім вітрі ледви-ледви лелієся широкий лан жита»* (3, 1); *«Ну, не про те річ, – най єго там божса Мати судить! – але досить на тім, що нікотра дівка не хотіла йти за нього»* (3, 3); *«Немов би в тім голосі тонула вся єго надія на тихе щастє»* (3, 11); *«Гляджу ліпше, Хома по саму шию мокрий, обталапаний, ще до того повно на нім шувару, гнилого листя і зеленої водяної трави»* (3, 21); *«Вид руху, бігання, праці кількадесяти людей, що вертяться і нишпорять в тім тіснім місці мов мурашки у купині, прогонює нервове роздразненє»* (3, 22); *«...я й сам про себе забуваю, немов тону в якімось безбережнім непрозорім тумані...»* (3, 23); *«...єго гнівний погляд зупинився на прогнанім вчора мулярі»* (3, 25); *«В школі дитина хапатися буде науки на диво, впиватися буде нею, як недужий свіжим повітрєм, і скінчить на тім, що переймєся правдами науки і забажєє перевести їх в жите»* (3, 34); *«Ви, видно, пане гісподар, знаєтєся на тім?»* (3, 161); *«Гм, гм, – покрєктав вїт, сідаючи на ослоні і штуркаючи паличкою о землю, – то вже в тім моя голова»* (3, 165); *«Сам я був при тім, то можу вам на певно сказати і кожде слово заприсягнути»* (3, 180).

Крім того, є поширеним вживання синтаксичних конструкцій з прийменником *о* з формою іменників у знахідному відмінку для позначення того чи іншого об'єкта. Було виявлено, що прийменник *о* вживається у двох значення. Перше з яких – про, наприклад: *«Він тогди не тямив о світі і о собі»* (3, 3); *«Ба, а чому ж би не пустив? Як зачне вигалайкувати, то й о світі забуде, не то у худобу! – відмовила Горпина»* (3, 4); *«І що ви, куме, говорите о приязни!»* (3, 12); *«Хома одразу зрозумів о що йде»* (3, 20); *«...а коли часом і відозвєся о чім небудь, то говорить таке, що старші як почують, то тільки плечима стискають»* (3, 28); *«Гуси зовсім нічого о тім не знали»* (3, 35); *«Ще того самого поранку,*

коли батько мав гадку відвести Гриця до школи, не знали гуси **о тім намірі**» (3, 35); «Тим менше знав **о нім** сам Гриць» (3, 35); «...так що Грицеві мимоволі аж сльози стали в очех і він так перепудився, що довгий час не тільки не міг уважати, але і зовсім **о світі** не тямив» (3, 39); «А вже хто як хто, а Гриць запевно найбільше і найчастіше **о тім** думав» (3, 40); «Він здивувався, чому се нараз так стало тихо, але **о причину** не смів допитуватися нікого зі своїх сусідів – він же з ними доси дуже мало знайомий» (3, 56); «Серед тої, для других страшної і тривожної тиші, він тим вигіднійше віддався найлюбійшому занятю – думками **о своїй рідній стороні**» (3, 57); «...і не думав **о погрозі**, що наближалася над клясу» (3, 57); «Єго лице, бліде і зіссане, свідчить **о перебутій слабости**» (3, 133); «Але ви не бійтеся, я **о вас** не забуду» (3, 143); «...так щоби в нашім селі ніхто й не знав ні **о чім**» (3, 160); «Але ще дужче він перелякався, коли прибувший «пан» розповів єму **о циганах**» (3, 173); «Ну, а ви знаєте **о тих циганах?** – питав жандарм вїта» (3, 173); «Жандарм тим часом почав у думках укладати рапорт **о тім**, що сталося» (3, 179); «То ви аж тепер приходите **о тім** довідуватися?» (3, 188); «І най-но би поважився чоловік не обминути єго або підтокою за полотнянку зачепити, то так зганьбить, що й **о світі** не стямишся!» (3, 190); «А бодай то Бог **о тім** не довідався! – смієся чоловік, а Довбанбк іще дужше лютує» (3, 191); «...а вже попросити кого **о що** – радше з голоду згине» (3, 193); «Ну, то й не диво, що собі **о нас** пригадав тепер, коли таким паном зробився» (3, 201); «Тільки то мене дивує: по що в такім разі гомоніти так голосно **о піднесеню** промислу домашнього?» (3, 207). Усі вище зазначені приклади поєднання прийменника *о* з іменником/займенником можна замінити на *про*, зокрема *о світі* – *про світ*, *о приязни* – *про приязнь*, *о причину* – *про причину*, *о стороні* – *про сторону* і т.д.

Також прийменник *о* вживається у значенні *об*, наприклад: «Знов стало тихо, лиш стебла хрупотять та час від часу серп бренькне **о камінець**» (3, 6); «Вона сперла голову **о вікно**, а лікті **о** варцаби і довго стояла, тяжко задумавшись» (3, 10); «Робітник уперто ценькав молотком **о цеглу**» (3, 24); «Говорячи се, він закалатав склянкою **о стіл** і замовив ще дві склянки пива»

(3, 26); «А коли жидівка принесла пиво, він перший узяв склянку, калатнув **о муляреву** і сказав: – На здоровле твоєї жінки!» (3, 26); «За тими словами він прогрімав кілька разів молотком **о дошку** поставлену на колоді, що заступала місце урядового стола» (3, 120); «Голосні удари молотка **о дошку** були відповідею на той оклик» (3, 121); «Гм, гм, – покректав вїт, сідаючи на ослоні і штуркаючи паличкою **о землю**, – то вже в тім моя голова» (3, 165); «Вїт став, як тото теля, що **о нові ворота** вдариться» (3, 165); «Стрий літом лагідно плюскочесь **о єї стопи**, але восени реве грізно і пиниться, заливаючи вузку стежину, що веся по під скалою здовж єго берега» (3, 167); «Пусто і сумно в осінну днину коло скали, тільки хвилі Стрия ревуть і розбиваються **о щербате каміне**» (3,167); «...і раз по раз поглядав на Стрий, що люто розбивав свої хвилі **о каміне**, немов і сам гнівався на той дикий та бездарний бойківський наїд» (3, 168); «Великий камінь-кругляк, котрий вода котила по дні, вдаривсь **о єго ноги** і звалив єго з ніг» (3, 176). Замінити прийменник *о*, як вже було зазначено, можна прийменником *об*, наприклад: *о* ворота вдариться – *об* ворота вдариться, розбиваються *о* каміне – розбиваються *об* каміне і т. д.

Отже, вживання морфологічних діалектизмів показує відмінності між говірковим та літературним мовленням. Специфіка прослідковується як у формах повнозначних частин мови, так і службових.

2. 1. 3. Фонетичні діалектизми

У збірці «В поті чола. Образки з робучого люду» звичайно було виявлено і фонетичні особливості бойківського говору. На відміну від лексичних і морфологічних діалектизмів, фонетичні вживають менш рідше.

Найхарактернішою фонетичною рисою бойківського говору є вживання [e] на місці [a] будь-якого походження після шиплячих та м'яких приголосних в іменниках у формі називного відмінка однини. Наприклад: «**Колосє**, наче праники, аж похилилося під вагою зерна та перлових крапель роси, що позвисали з кожної стебелинки» (3, 1); «Хоть **волосє** в неї вже й сивіло, то лице її було червоне і здорове, як цвикльовий буряк» (3, 2); «**Волосє** червоне, очка маленькі,

хитрі, як у якого Татарина, сам великий, голова, як макортет, а губи мов подушки, такі повіддувані» (3, 2); «Голоси та співанки плелися в єго голові в якімось дикім неладі і моталися, мов **клуче** сіна в буйнім вітрі» (3, 3); «В серці бідної сироти найскорше збудилося **пожалуванє** над таким же круглим, нещасним сиротою» (3, 4); «Таже я єму **волосє** обмикаю на єго капустяній голові!» (3, 10); «Немов би в тім голосі тонула вся єго надія на тихе **щастє**» (3, 11); «Ах, той стук, те **калатанє**, ті крики на вулиці якраз проти мого вікна прогонюють усяку думку з моєї голови, не дають мені й на хвилю спокою, відривають від праці!» (3, 22); «Від коли напроти моїх вікон почали мурувати оту нещасну каменицю, від тогди я не написав ані одної стрічки, і стук та **калатанє** не вгавали в моїх вухах» (3, 22); «Вид руху, бігання, праці кількадесяти людей, що вертяться і нишпорять в тім тіснім місці мов мурашки у купині, прогонює нервове **роздразненє**» (3, 22); «Пане підмайстер, – озивається робітник, підступаючи два кроки (серед загальної тиші чутно, як тремтить єго насилу здавлюваний голос), – пане підмайстер, майте **обачінє**» (3, 25); «І ще ж ти, куме коханий, зваж так на **сумліне**, що я тобі такого зробив?» (3, 27); «Там він цілими годинами любить сидіти, запхавшись в високий зелений косітник або між густе лапасте **листе** надбережного підбілю» (3, 30); «Се **відкритє** і втішило і здивувало єго» (3, 30); «А чим то воно чоловік усе видить? І небо і **зіле** і тата з мамою? – таке **питанє** насувається єму ні з відси, ні з відти» (3, 32); «Вухами чую **кудкудаканє**, а пальцями чую шум!» (3, 32); «Мати проворкотіла ще щось, але відповіди на те **питанє** не найшла» (3, 33); «Все у них з маленьку не так як у людей: і хід і **обличє** і **волосє** і слова і вчинки» (3, 34); «Еге, чекай лише, не в такі я тепер пани вскочив, щоби не став відповідати на твоє гусяче **питанє!**» (3, 36); «Про **читанє** вже ніщо й говорити» (3, 40); «А крім того **нещастє** кілька разів того року зловіщим крилом перелетіло понад чередою» (3, 41); «Очевидна річ, що діти, піддані хоч би тільки на годину власти такого вчителя, дрожать наперед і «красне **писанє**» є для них найбільшою мукою» (3, 56); «І від того крику, немов від вітру хмарної літної днини хиляєся разом **колосє** жита...» (3, 57); «З погідного неба сонце сипле горяче **промінє** на високі лисі

гори, на зелені мочарки над рікою, на фабричні забудованя Людвіковецького парового тартака» (3, 124); «Свіча бурлить і розбивається о круглясте **камінє...**» (3, 124); «...на вершках гір роздаєся ту і там **цюканє** топорів...» (3, 124); «Від того жерела директор казав вибудувати спуст аж прямо на фабричне **подвіре**» (3, 127); «Там чути було крики та **гойканє** робітників, цюканє топорів та хряст падучих дерев» (3, 128); «...его вбога, але чиста одіж і столярське **знарядє** в мішку на плечех говорили від разу, що се столярський челядник, котрий іде шукати зарібку в Бориславі...» (3, 130); «У тебе є деяке **начинє?**» (3, 135); «Ну, а **шматє** може є яке у тебе?» (3, 135); «На его гладкім, блискучім, хоть жовтім лиці виднівся супокій і **вдоволенє**» (3, 136); «Я огрівся троха і вийшов на **подвіре**» (3, 136); «...і туди ж текла з під сусідніх окапів потоком вода на низьке, мов яма, **подвіре**» (3, 137); «Тай що за **житє** наше!» (3, 139); «Я гилі обламую, вона **листе** обчімхує, аж їй шкіра з долонів позлазила, а я відтак грубші кінці ножиком чехолю, складаю, вяжу, держаки стружу – кіпить робота» (3, 142); «Або і з млинком тим, що **збіжє** віє...» (3, 160); «І ті, що сміялися до мене йдуть **збіжє** віяти» (3, 160); «Зачала вона ритися в тім, повитягала якесь деревляне **обніжє**, якесь пудло зелізне з зубатим валком...» (3, 161); «На **щастє**, дурний Савко, щоби все вдома гроші веліся» (3, 164); «Пусто і сумно в осінну днину коло скали, тільки хвилі Стрия ревуть і розбиваються о щербате **камінє**» (3, 167); «...і раз по раз поглядав на Стрий, що люто розбивав свої хвилі о **камінє**, немов і сам гнівався на той дикий та бездарний бойківський нарід» (3, 168); «Тьфу на таке **щастє**, тай годі!» (3, 168); «На невеличкій площині між камінєм видно було поломане сухе **галузе**, якісь свіжі ще кости, а навіть кусники напів прогнилих **шмат**» (3, 169); «Сірі кам'яні стіни сходилися в горі немов **склепінє**» (3, 170); «Не смій міні рушити відси, поки я з поворотом сюди не надійду, бо **нещастє** твоє!» (3, 172); «Ріка шуміла під кладкою мов скажена, а верхом рвав вітер, шарпаючи за **поручє** мов хлоп руками» (3, 176); «...вийшли в кінці жандармі візник із яскині на свіже **повітре**, завалили вхід до яскині...» (3, 179); «...на панськїм подвір'ю нема вже тої дубової колоди, на котрій бувало що суботи відбувалося «гуртовне **палкованнє**»...» (3, 179); «Зачалося **нещастє** наше від

конскрипції, знаєте, що була в 59-ім році» (3, 180); «Увійшли на **подвіре**» (3, 181); «Чи не підвів лишень пан нас на яке **безголове?**» (3, 182); «Паперів внесли ціле **наруче**» (3, 186); «Жаль тільки, що коли се **навчане** скінчилося, вибила девята година» (3, 186); «Те тільки видавалося єму певним, що тоді й найгіршому шляхтичеві що день **пущане** буде» (3, 191); «От так де саду пильнувати, в пасіці роїв доглянути (хоч пчіл дуже боявся і на пасічництві не розумівся), підчас толоки коло женців постояти або зимою скіпок наколоти та **збіже** на млинку провіяти – тільки єго й роботи було» (3, 191); «Пожурилися наші газди передновинком, а далі на **повстане** зійшли, розказують, що х то на ярмарці чув або від чужосільних» (3, 193); «Переліз на **подвіре**, привитався з газдами тай сів на приспі» (3, 195); «...а далі почав чисто по польськи, тай уже не про що, як тільки про **повтане**» (3, 195); «Лізе на наше **подвіре**, наближаєся, знімає з голови щось ніби **лопуше** ликом пов'язане...» (3, 197); «...як то вони за дорогі гроші скуповують гуцульське **черепе**, **шмате** та деревляні вироби...» (3, 198); «Було то якось в **пуціне**, зимою, а от так коло середопістя забираюся я з сином до ложок» (3, 202); «Дай Боже **щасте!**» (3, 202); «Обійдеся циганське **весіле** без марципанів» (3, 206).

Також траплялися іменники у формі орудного відмінка однини: «Стебла стоять високі та рівні, жовті і гладкі між зеленим **листе**м повійки, полетиці, осету та другого бур'яну, що стелиться сподом» (3, 1); «В селі піднявся гамір, закипіло **житє**м» (3, 1); «А стара Лесиха, положивши серп на голову **вістрє**м до хустки і завдавши собі на плече сніп-первак, гордо помела за нею» (3, 8); «Кулаки посипались на єго плечі; супроводжений стусанами, німий з лютости й розпуки він зійшов з руштованя і взяв на плечі свій мішок з **начинє**м» (3, 24); «Муляр звисив голову, взяв під паху свій мішок з **начинє**м і пішов» (3, 25); «А вже найбільша була біда Миронови з тим **мисленє**м!» (3, 33); «В школі дитина хапатися буде науки на диво, впиватися буде нею, як недужий свіжим **повітрє**м, і скінчить на тім, що переймєся правдами науки і забажає перевести їх в житє» (3, 34); «Се був середного росту чоловік, з коротко обстриженим **волосє**м на круглій баранячій голові, з рудими, короткими вусами і рудою гішпанською

борідкою» (3, 57); «Виставлений на публичну продаж ґрунт під ч. 29, власність Миколи Проця, вартости 150 ринських, ураз зі всіми господарськими забудованями (їх було всего одна хата і стаєнка на одну корову, все разом під одним **покритєм** з давно прогнилих драниць) для заспокоєня належности Мортка Шіндера в сумі 40 ринських» (3, 120); «Він став ще нужденнійшим і сухійшим, але нині рубає з якимось **завзятєм**, немов та смерека – єго смертельний ворог» (3, 125); «...бо кругом були зовсім неприступні, величезним **камінєм** завалені дебри» (3, 127); «Мов струна простягнувся він від фабрики понад страшенну, **камінєм** наїжену та декуди ожинами і дикою хоптою порослу пропасть аж ген до самого серця противної гори» (3, 127); «Хвилю стояв я під **піддашем**, роззираючися довкола, коли в тім з правого боку вузким пролазом протиснулася невеличка, може осьмилітна дівчина і несміливо, питаючи очима глянула на мене» (3, 137); «Пусто і сумно було також в душі жандарма, що в словату осінну днину йшов стежкою по над рікою, в плаци і чаку з когутячим **пірєм**...» (3, 167); «На невеличкій площині між **камінєм** видно було поломане сухе галузе, якісь свіжі ще кости, а навіть кусники напів прогнилих шмат» (3, 169); «В одній хвили течія зірвала жандармови з плеча карабін а з голови чако з когутячим **пірєм**» (3, 176); «То були цигани, стулені в купу, повкривані мохом і **лиштєм** – і мертві вже, як бачилося, від кількох день» (3, 178); «І скринька єго зо **шматєм** у нас у коморі стояла» (3, 192).

У художніх текстах зафіксовано, що діалектизми не вживаються з приставними [г], [в]. Хоча є помітною тенденція до вживання приставних [г], [в]. Наприклад, «Кождому, аби хто, уміла дотяти своїм **острим** язиком» (3, 2); «Здавалося, що їх голос роздаєся десь глибоко під землею і впадає до **уха**, мов **острий** кремінний пісок» (3, 7); «У Лесихи затоплено в печи і **огонь** палає ярким, червоним світлом» (3, 9); «Ти непотрібе **огонь** в печи погаси, грань позамітай у закутець, чуєш?» (3, 9); «Та немов **огонь** а вода!» (3, 13); «Остатнє слово, мов ясний грім над **ухом**, протверезило мене в одній хвили» (3, 17); «Мені зашуміло в **ухах**, замерещило перед очима...» (3, 21); «Батько зареготався, а мати **остро** позирнувши на Мирона, сказала намахуючи єму ложкою...» (3, 32); «...другий з

заду раз-у-раз старався уткнути невеличке стебелце Грицеві в **ухо**...» (3, 39); «Степанів батько, давнійше, кажуть, був **богатий** чоловік, але великий огонь та всілякі другі нещастя зруйнували єго господарство» (3, 46); «Єго широке лице і широкі, міцно розвинені вилиці враз із великими, на боки повідгинаними **уши**ма надавали єму вираз тупої упертості і мясоїдності» (3, 57); «Сонце горіло кроваво-золотим **огнем** над самим заходом» (3, 126); «Зараз на першій **острім** обриві голова єго розпирслася на кусні, мов розбитий гарбуз» (3, 129); «Сонічко пече мов **огнем** пражить, а до Борислава ще й так заїдемо завчасу» (3, 131); «...а на ній **огнисто**-червоними буквами було виписано «*Bier-und Branntwein-Ausschank des Judas Maultrommel*»» (3, 132); «Я і мої товариші не довго швендались по болотнистих **улицях**...» (3, 136); «Хвилю стояв я під піддашем, роззираючися довкола, коли в тім з правого боку вузким пролазом протиснулася невеличка, може **осьмилітня** дівчина і несміливо, питаючи очима глянула на мене» (3, 137); «Але Богу дякувати, що вже чоловіка ніякого нема на **улиці**, не буде питає, що везу» (3, 163); «Певно десь рубачі **огонь** кладуть» (3, 169); «Внизу, в кам'яній помості посеред яскині була продовбана невеличка яма, в котрій жеврів **огонь**, прикритий напів перегнилою колодою, що сильно курилася димом» (3, 170); «Довкола **огню** сиділо кількоро людей, малих і великих, ледво повкриваних брудними шматами» (3, 170); «Поблизько **огню**, на середині печери находилась постіль цілої родини...» (3, 170); «...і ще раз **остро** наказавши вїтлови пильнувати циганів, спішно пішов у дальшу дорогу...» (3, 174); «...але мороз потис іще **острійший**» (3, 176); «На **огнищу** димилася ще дотліваюча остання колода» (3, 178); «На **осьму** будемо там» (3, 187); «...нехай весь пліт на **огонь** поломають...» (3, 193); «Коли нараз глядимо: лізе щось **улицею**, обдерте, згорблене, скулене, ледво ноги за собою тягне» (3, 197).

Збереження давнього голосного [o] замість [a] у таких словах як багато, горячо і похідних від них: «Вони, кажуть, були **богатенькі** і нестили дуже свого Васильчика» (3, 3); «Богато разів уже він переходив через річку, та й нічого, а тепер нараз нова **поява** впала єму в очі» (3, 30); «І стане малий Мирон **горячим** проповідником тих правд...» (3, 34); «До того будинку ішло **богато** хлопців,

таких, як Гриць, або й більших» (3, 36); «Нераз їм лучалося зайти в царину і тогди від пошкодованого приходилося їм витерпіти **богато** проклять, а навіть побоїв» (3, 41); «Степанів батько, давнійше, кажуть, був **богатий** чоловік, але великий огонь та всілякі другі нещастя зруйнували єго господарство» (3, 46); «Тай впрочім єго се і не **богато** обходило» (3, 56); «Василько всіх жидків у клясі кликав «Мойше», – хіба що се були сини **богатих** міських «тузів», перед котрими він мав великий респект» (3, 59); «Те-те-те, – відказав **богатший**, – також пуста балаканина» (3, 122); «З погідного неба сонце сипле **горяче** проміне на високі лисі гори, на зелені мочарки над рікою, на фабричні забудованя Людвіковецького парового тартака» (3, 124); «А за шинквасом стояла гидка як ніч, але **богато** вбрана жидівка, звичайно з одним або з двома дітьми на руках, то була єго жінка» (3, 133); «Чоловік децо заробить у **богатшого**...» (3, 139); «А **богато** так у оден понеділок продасте?» (3, 141); «Бо то, видите, я ліверант до цісарстких магазинів, то міні би треба таких мітовок **богато**, так зо сто» (3, 141); «Зараз того ж дня прихопилися обоє, як до **горячого** борщу» (3, 142); «Сказано, діду, що ти великий **богач**...» (3, 143); «Тай то чи **богато** єї!» (3, 159); «Не **богато** варта, – сказав я, премудро оглянувши скриньку» (3, 162); «А **богато** крадете по селах? – питав він дальше» (3, 171); «Той ратунок і єго залізне здоровле зробили те, що він не добув собі ніякої тяжкої хороби, та все таки мусів цілий тиждень пролежати в ліжку в міцній **горяці**» (3, 176); «...чи то тільки єму з **горячки** привиджуєся, аж Бойко, єго візник упевнив єго, що справді дим добуваєся зі скали» (3, 178); «А **богато** вам наш дідич заплатив, щоби ви нас спинили в місті, поки тут комісія розсудить на єго хосен?» (3, 189); «Було в нашім селі кілька **богатих** шляхтичів...» (3, 191); «Та й волочилося тих дротарів **богато**, що кілька день усе якийсь новий» (3, 195).

Вживання голосного [і] на місці голосного [о]: «Мені переверталося в серці і кипіло, як у **кітлі**» (3, 16); «Наконець змилувався Бог і **післав** місяць липень...» (3, 40); «Чому вони єго до школи не давали? – подумав собі Гриць і **пігнав** гуси на толоку» (3, 42); «От **нарід** сам собі винен тай годі!» (3, 122); «Бо у нас, видите, **нарід** дивний, такий що з чого-небудь, тай обсміє чоловіка» (3, 160); «Ви, видно,

*пане гісподар, знаєтеся на тім?» (3, 161); «Ох, дуже ви мало даєте, пане гісподар, – застогнала жидівка» (3, 162); «Тут увесь **нарід**, що товпився довкола стодоли, як не зарегочесь, то Господи твоя воля!» (3, 166); «...і раз по раз поглядав на Стрий, що люто розбивав свої хвилі о каміне, немов і сам гнівався на той дикий та бездарний бойківський **нарід**» (3, 168); «Знаєте, **нарід** темний, не знає що до чого, перепудився» (3, 181); «Рушили ми за нею, **дігнали** аж на другім селі» (3, 182).*

Використання словосполучки [рі] відповідно до східноукраїнського [ри]. Було зафіксовано у проаналізованих тестах, що ця риса притаманна лише словам тривога, тривожна, тривожно, що виражені іменником, прикметником та прислівником: «Кому би в такій тяжкій **трівозі** сон до голови брався?» (3, 17); «Ну, та як же буде? – спитав **тривожно** муляр, стараючися взяти підмайстра за руку і дивлячись йому в лице» (3, 27); «Серед тої, для других страшної і **тривожної** тиші, він тим вигідніше віддався найлюбійшому занятю – думками о своїй рідній стороні» (3, 57); «Вона витріщила на него здивовані очі і **тривожно** гляділа на него» (3, 123); «Оден-однісінький крик **тривоги** вирвався в тій самій хвили з грудей усіх тих, що гляділи на другім боці» (3, 129); «...тільки бачив, як кілька пар чорних, переляканих очей з **тривоною** вперлися в него» (3, 170).

Отже, за допомогою фонетичних діалектизмів у творах І. Франка можна виявити особливості звукової мови жителів Бойківщини та основні відмінності між літературним та діалектним мовленням.

Висновок до другого розділу

Особливості бойківського діалекту простежуються на мовних рівнях: лексичному, фонетичному та морфологічному.

Чимала кількість діалектних слів типізуються як лексеми, які характерні саме бойківським говіркам. Проаналізувавши тексти збірки Івана Франка, можна визначити наступні семантичні групи:

- 1) назви рослин, тварин, комах (налічує 14 діалектизмів);
- 2) осіб за родом діяльності (налічує 8 діалектизмів);
- 3) назв будівель, сільськогосподарських споруд та їх частин (налічує 12 діалектизмів);
- 4) членів сім'ї, родинних та сімейних зв'язків (налічує 5 діалектизмів);
- 5) назв продуктів харчування, страв та напоїв (налічує 6 діалектизмів);
- 6) назв елементів одягу (налічує 8 діалектизмів);
- 7) назв місцевих реалій (налічує 13 діалектизмів);
- 8) назв природного явища, часового проміжку доби (налічує 3 діалектизми);
- 9) назв частин тіла (налічує 2 діалектизми);
- 10) назв предметів побуту та знаряддя праці (налічує 12 діалектизмів);
- 11) назв на позначення процесу, предметів, понять (налічує 55 діалектизм);
- 12) зневажливих звертань (налічує 4 діалектизми).

Діалектні дієслова, які використовуються на позначення дій або стану предмета, налічують 62 одиницю. У текстах зафіксовано 21 діалектизм-прикметник, 21 діалектизм-прислівник, 2 діалектизми-займенники, 3 діалектизми-числівники. Серед службових частин мови трапляються: частки (налічує 4 діалектизми), сполучники (налічує 2 діалектизми), прийменник (налічує 1 діалектизм). Налічують 2 діалектизми, які виражені вигуком.

Серед морфологічних рис було виявлено вживання дієслова теперішнього часу з часткою -ся в препозиції та постпозиції (9 прикладів), енклітичних форм особових займенників я, ти, він, вона, воно та зворотнього займенника себе у родовому, давальному й знахідному відмінках (26 прикладів). Також збереження залишок старих часових форм дієслів (20 прикладів), втрата [т'] для для дієслів теперішнього часу у формах третьої особи однини (72 приклади). У текстах спостерігається поширеність архаїчних відмінкових закінчень іменників, прикметників та займенників місцевого відмінка на -ім (12 прикладів), а також вживання синтаксичних конструкцій з прийменником о з формою іменників у знахідному відмінку для позначення того чи іншого об'єкта (39 прикладів).

Фонетичними особливостями бойківського говору є вживання [e] на місці [a] будь-якого походження після шиплячих та м'яких приголосних незалежно від наголосу в іменниках у формі називного та орудного відмінків однини (87 прикладів), відсутність приставних [г], [в] у діалектизмах (29 прикладів). Збереження давнього голосного [o] замість [a] у таких словах як багато, горячо і похідних від них (24 приклади) та вживання голосного [i] на місці голосного [o] (11 прикладів). Використання словосполучки [pi] відповідно до східноукраїнського [pi] (6 прикладів). (Потрібно зазначити, що наведено лише вибіркочу кількість прикладів морфологічних та фонетичних особливостей).

Діалектні одиниці, які простежуються у творах І. Франка, не обтяжують твори, попри їх значну кількість, не роблять їх важкими для розуміння читача. Що стосується лексичних діалектизмів, то звісно потрібно звертатись до словника, бо не всі діалектизми мають прозоре значення. Діалектизми органічно влітаються у канву творів і поєднуються з літературною мовою.

ВИСНОВКИ

У сучасному мовознавстві проблема взаємодії діалектів та літературної мови набула статусу найвагомішого теоретичного й практичного питання діяльності нормативної літературної мови. Потрапляючи в художній твір, говіркові елементи набувають статусу нормативних, збагачують запас експресивних засобів української літературної мови, розширюють її стилістичні можливості. Окрім того, й сам діалектизм стилістично виділяється. Експресивність діалектних слів залежить від умілості автора зобразити місцевий колорит і не тільки. На вживання того чи іншого діалекту в літературному твору залежить від його колоритності та етнографічної своєрідності носія групи.

Формування сучасних українських літературних норм мови супроводжується її прямою взаємодією з місцевими та територіальними діалектами. Діалектна мова відіграла одне з головних значень у формуванні літературної. Діалектні елементи в художніх творах використовується в основному в стилістичних цілях. У збірці «В поті чола. Образки з робучого люду» діалектизми використовуються як художній прийом для утворення стильового результату місцевих барв та сприяння відтворенню життя і побуту людей. Письменник вживає діалектизми для типізації та персоналізації мови персонажів, аби поглибити зображення реальності. Вони теж мають номінативну функцію.

Правильне застосування діалектизмів у художніх текстах є міцним засобом вираження. Безліч авторів намагаються підвищити виразність своїх творів, відображаючи особливість діалектної лексики. Найбільш яскраво це простежується в прозових творах Івана Франка. Письменник написав працю «Літературна мова і діалекти», де зосередився на цій проблематиці. Франко обґрунтовує, що не буває літературної мови без діалектів. Він різко коментував думку тих, хто припускав, що не існує української мови, а є тільки місцевий діалект. Заразом І. Франко поділяв ідеї молодих галицьких письменників, що починали писати лемківськими чи бойківськими говірками, вияснюючи, тим, що

вони будуть ближчі до української мови, якщо аналізуватимуть мову глибше, а не поверхнево.

Вживання діалектизмів у мові творів І. Франка є одним із багато досліджуваних явищ у сучасному українському мовознавстві. Іван Франко – видатний носій південно-західного діалекту. У власних роботах письменник переважно використовує бойківський говір. Він усе життя присвятив покращенню мови у свої творах. Перевидавши твір, Франко редагував свою мову, щоб наблизити до літературної української мови.

Опрацьовуючи збірку Івана Франка «В поті чола. Образки з робучого люду» було виявлено рівні мови, на яких простежується поширення діалекту: лексичний, фонетичний, морфологічний. Було зібрано 260 лексичних діалектизмів; виявлено 6 морфологічних рис, які репрезентують 178 прикладів та 5 фонетичних особливостей, які налічують 157 прикладів. Можна твердити, що більш за все вживаються діалектизми, виражені іменниками, дієсловами, прикметниками і прислівниками. Менше трапляються інші самостійні частини мови: числівник, займенник, а також службові, зокрема сполучник, прийменник, частка.

На основі частиномовної класифікації було визначено ціль використання діалектизмів різних частин мови. У цілому за допомогою діалектних слів І. Франко блискуче відтворює територіальні й місцеві риси. Серед діалектизмів продуктивними є діалектизми-іменники та діалектизми-дієслова.

Використання діалектизмів-іменників у творах переважно для називання предметів побуту, елементів одягу, тварин, комах, рослин, назви будівель, страв, понять, предметів.

Діалектизми, виражені дієсловами, окреслюють поведінку героїв твору, що використовуються для опису внутрішнього стану та заняття персонажів, опис постійних або тривалих дій.

Діалектизми-прикметники описують особливості зовнішніх рис персонажів, описують поведінку та характер героїв та вказують на якісну ознаку предмета.

Діалектизми-прислівники, які вказують на ознаку дій і стану персонажів, а також на локатив, темпоральність та спосіб дії.

Діалектизми-вигуки вираженні в творах, зокрема для висловлення певних емоцій персонажа.

Досліджуючи зібрані діалектизми, можна зробити підсумок, що Іван Франко здійснив значний вклад у розквіт української літературної мови. Письменник розробив теоретичні директиви щодо розвитку єдиної української літературної мови. Дослідник зв'язав поняття «діалект» і «мова» і вказав, що мова без діалектів не може існувати. У власні художні тексти автор впроваджує різноманітні мовні особливості, зокрема діалекти, що застосовує як засіб виразності змалювання.

Іван Франко свідомо вводить діалектні матеріали для персоналізації мовлення героїв. Письменник у своїх художніх текстах відтворював ознаки південно-західного діалекту, віддаючи перевагу бойківському. Автор протягом життя розвивав і покращував мову у своїх творах, про що свідчить глибоке опрацювання діалектної та літературної мовної проблематики. Тому поглиблене дослідження діалектної лексики в художніх творах і нині має велике значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2 т. / Михайло Йосипович Онишкевич. – Київ: Наукова думка, 1984. – 1012 с.
2. Словник української мови : у 11 т. – Київ: Наукова думка, 1970 – 1980.
3. Франко І. Я. В поті чола. Образки з життя робучого люду/ Іван Якович Франко. – Львів: Товариство імені Шевченка, 1980. – 320 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Basaj M. Ze spostrzezen nad jezykiem Iwana Franki / M. Basaj. // Іван Франко і світова культура.. – 1990. – №2. – С. 146–153.
2. Kasperski E. Kasperski E. Problem dialogu w tworczości Iwana Franki / E. Kasperski. // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. Матеріали Міжнар. наук. конф.. – 1998. – С. 278–284.
3. Бевзенко С. П. До характеристики діалектних відмінностей у словосполученні / Степан Пилипович Бевзенко. // Мовознавство. – 1978. – №6. – С. 40–45.
4. Бевзенко С. П. Про діалектні відмінності української мови на синтаксичному рівні / Степан Пилипович Бевзенко. // Мовознавство. – 1976. – №4. – С. 46–49.
5. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / Степан Пилипович Бевзенко. – Київ: Вища школа, 1980. – 246 с.
6. Бевзенко С. П. Форми вияву майбутньої дії в українських діалектах / Степан Бевзенко // Український діалектологічний збірник : Кн. 3. Пам'яті / Степан Пилипович Бевзенко. // Довіра. – 1997. – С. 213–217.
7. Бибики С. Діалектне слово у словнику і в тексті / С. Бибики. // Семантика мови і тексту: Ів.-Франківськ. зб. ст. VIII Міжнар. конф.. – 2003. – С. 46–50.
8. Вакульчук С. П. До питання дослідження динаміки говірок / Світлана Петрівна Вакульчук / Світлана Петрівна Вакульчук. // Лінгвістика. – 2012. – №1. – С. 50–58.
9. Гримашевич Г. І. Концепція взаємодії літературної мови та діалектів у мовознавчій спадщині Івана Франка / Галина Іванівна Гримашевич. // Волинь - Житомирщина. – 2006. – №15. – С. 209–215.
10. Гриценко П. Ю. Діалектизм / Павло Юхимович Гриценко. // Українська мова : Енциклопедія. – 2004. – С. 146–147.
11. Гриценко П. Ю. Мови чисті джерела / Павло Юхимович Гриценко. // Культура слова. – 1983. – №25. – С. 32–38.

12. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ / Павло Юхимович Гриценко. // Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. – 2000. – С. 9–15.
13. Грицютенко І. Є. Мова в естетичній концепції Івана Франка / Іван Єфремович Грицютенко. // Іван Франко. Статті і матеріали. – 1968. – №5. – С. 45–52.
14. Гуйванюк Н. В. Діалектний текст як лінгво-когнітивна одиниця / Ніна Василівна Гуйванюк. // Українська мова. – 2003. – №2. – С. 102–110.
15. Гуйванюк Н. В. Категорія часу в діалектних текстах мемуарного характеру «про своє життя» / Ніна Василівна Гуйванюк. // Діалектологічні студії. 5 : Фонетика. Морфологія. Словотвір. – 2005. – С. 103–112.
16. Грещук В. В. ... Й не без моєї скромної підмоги. (Робота І. Франка над мовою другої редакції повісті «Петрії і Довбушуки») / Василь Васильович Грещук. // «Для добра мільйонів хай вічно живе...» : зб. наук. пр. на пошану 150-річчя від дня народження Івана Франка. – 2008. – С. 346–356.
17. Грещук В. В. Південно-західні діалекти в українській художній мові / Василь Васильович Грещук. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2010. – 309 с.
18. Грещук В. В. Роль Івана Франка у формуванні єдиної української літературної мови / Василь Васильович Грещук. // Вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – 2007. – №2. – С. 29–37.
19. Грещук В. В. Семантика гуцульського діалектного слова в словнику «Лексика гуцульського говору в українській художній мові» / Василь Васильович Грещук. // Вісник Прикарпатського університету. – 2009. – №21. – С. 25–28.
20. Грещук В. В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці / Василь Васильович Грещук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – 520 с.
21. Делюстро М. В. Граматика говірки у світлі тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 "«Українська мова»" / Делюстро Марина Володимирівна – Київ, 2010. – 20 с.

22. Делюстро М. В. Діалектний текст як джерело дослідження дієслівної парадигматики / Марина Володимирівна Делюстро. // Лінгвістичні студії. – 2009. – №19. – С. 224–229.
23. Дзендзелівський Й. О. Українська лексикографія кінця 18 ст. / Йосип Олексійович Дзендзелівський. // Українська мова. Енциклопедія. – 2004. – С. 297–300.
24. Дудик П. С. Поняття «розмовне мовлення» і «діалектне мовлення» / Петро Семенович Дудик. // Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів : тези доповідей та повідомлень. – 1972. – С. 10–12.
25. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози / Світлана Яківна Єрмоленко. // Українознавство. – 2008. – №1. – С. 198–204.
26. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови / Світлана Яківна Єрмоленко. – Київ: Довіра, 1999. – 431 с.
27. Єрмоленко С. Я. Народно-розмовна традиція в літературно-художньому мовленні (на матеріалі сучасної української прози) / Світлана Яківна Єрмоленко. // Питання мовної культури. – 1988. – №2. – С. 14–32.
28. Єрмоленко С. Я. Сучасна літературна мова і діалекти / Світлана Яківна Єрмоленко. // Рідне слово. – 1972. – №6. – С. 6–17.
29. Жилко Ф. Т. Говори української мови / Федот Трохимович Жилко. – Київ: Радянська школа, 1988. – 171 с.
30. Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів / Михайло Андрійович Жовтобрюх. // Мовознавство. – 1973. – №1. – С. 3–15.
31. Зеленько А. С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури / Анатолій Степанович Зеленько. // Культура слова. – 1982. – №22. – С. 39–41.
32. Зубрицька М. О. Лексико-семантичні особливості бойківських говірок у художньому дискурсі Івана Франка. / Марія Олексіївна Зубрицька. // Проблеми гуманітарних наук. Серія : Філологія. – 2016. – №38. – С. 101–107.

33. Історія української літератури ХІХ ст. (70 – 90-і роки) – Київ: Либідь, 2003. – 439 с.
34. Калимон Ю. О. Ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль. Тотожне чи різне? / Юлія Олександрівна Калимон. // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. – №5. – С. 226–229.
35. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова / Бронислав Володимирович Кобилянський. – Київ: Радянська школа, 1960. – 276 с.
36. Ковалів П. К. Значення І. Франка в розвитку літературної мови Галичини / Пантелеймон Кіндратович Ковалів. // Записки НТШ. Т. CLXXXIV: Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерти Івана Франка. – 1968. – №2. – С. 12.
37. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / Алла Петрівна Коваль. – Київ: Вища школа, 1987. – 351 с.
38. Козачук Г. О. Діалектизми в сучасній прозі / Ганна Олександрівна Козачук. // Рідне слово. – 1971. – №5. – С. 52.
39. Коткова Л. І. Ідіостиль, індивідуальний стиль і ідіолект : проблеми розмежування / Людмила Іванівна Коткова. // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – 2012. – №2. – С. 26–29.
40. Лев В. М. Західно-українські признаки мови Івана Франка в його ранніх творах / Василь Михайлович Лев. // Рідне слово. – 1946. – №6. – С. 61–72.
41. Лесюк М. П. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині : монографія / Микола Петрович Лесюк. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 732 с.
42. Литвинова Н. Ознаки діалектної оповіді як мовленнєвого жанру / Н. Литвинова / Н. Литвинова. // Слобожанська бесіда. – 2009. – №3. – С. 117–120.
43. Матвіяс І. Г. Взаємодія діалектної лексики з лексикою української літературної мови / Іван Григорович Матвіяс. // Мовознавство. – 1985. – №6. – С. 58–67.

44. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури / Іван Григорович Матвіяс. // Мовознавство. – 2008. – №6. – С. 3–12.
45. Матвіяс І. Г. Діалектна основа мови в творах Івана Франка / Іван Григорович Матвіяс. // Мовознавство. – 2003. – №1. – С. 11–16.
46. Матвіяс І. Г. Діалектна основа синтаксису в українській літературній мові / Іван Григорович Матвіяс. // Мовознавство. – 2007. – №1. – С. 38–46.
47. Матвіяс І. Г. Особливості словосполучень у західноукраїнському варіанті літературної мови / Іван Григорович Матвіяс. // Українська мова. – 2006. – №4. – С. 45–57.
48. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / Іван Григорович Матвіяс. – Київ: Наукова думка, 1990. – 161 с.
49. Монахова Т. В. Українська діалектологія : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Тетяна Василівна Монахова. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 128 с.
50. Москаленко А. А. Нарис історії української лексикографії / Артем Амвросійович Москаленко. – Київ: Радянська школа, 1961. – 162 с.
51. Муромцева О. Г. Головні процеси в розвитку лексичного складу української літературної мови другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Ольга Георгіївна Муромцева. // Мовознавство. – 1983. – №6. – С. 18–25.
52. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 "«Українська мова»" / Назаренко Олена Володимирівна – Дніпропетровськ, 2001. – 18 с.
53. Нестеренко В. І. Бойківські лексико-фразеологічні елементи у мові повісті І. Франка „Воа constrictor” / В. І. Нестеренко. // Мудрий велетень духу і невтомний титан праці. Матеріали наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження та 90-річчя від дня смерті І.Я. Франка.. – 2006. – С. 178 – 180.
54. Ніколаєнко І. О. До питання про «олітературення» діалектів / І. О. Ніколаєнко. // Лінгвістика : зб. наук. пр.. – 2010. – №3. – С. 223–227.

55. Ніколаєнко І. О. Функція діалектизму в художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття / І. О. Ніколаєнко. // V Междунар. Севастопольские Кирилло-Методиевские чтения: сб. науч. ст.. – 2011. – С. 221–229.
56. Німчук В. В. Про походження українських діалектів / Василь Васильович Німчук. // Знання України. – 1993. – №26. – С. 233–250.
57. Німчук В. В. Про сучасну українську лексикографію / Василь Васильович Німчук. // Українська мова. – 2012. – №3. – С. 3–30.
58. Німчук В. В. Староукраїнська лексикографія / Василь Васильович Німчук. // Українська мова. Енциклопедія. – 2004. – С. 296–297.
59. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / Іван Іванович Огієнко. – Київ: Либідь, 1995. – 296 с.
60. Онишкевич М. Й. Діалектизми (полонізми і бойкізми) та їх коментування в двадцятитомнику творів І. Франка / Михайло Йосипович Онишкевич. // Іван Франко. Статті і матеріали. – 1964. – №11. – С. 182–194.
61. Онишкевич М. Й. Полонізми і діалектизми (бойкізми) та їх коментування в творах Івана Франка / Михайло Йосипович Онишкевич. // Питання слов'янського мовознавства. – 1963. – №9. – С. 36–51.
62. Оссовецкий И. А. Диалектная лексика в произведениях советской художественной литературы 50–60-х / Иосиф Антонович Оссовецкий. – Москва: Вопросы языка современной русской литературы, 1971. – 385 с.
63. Панько Т. І. Мова і нація в естетичній концепції І. Франка / Таміла Іванівна Панько. – Львів: Світ, 1992. – 188 с.
64. Пилинський М. М. З історії розвитку української лексикографії / Микола Миколович Пилинський. // Дослідження з мовознавства. – 1962. – С. 3–30.
65. Пура Я. О. Деякі особливості синтаксису говорів Західної Дрогобиччини / Я. О. Пура. // Вид-во Львів. університету. – 1960. – №4. – С. 168–174.
66. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 711 с.

67. Сердега Р. Л. Українська діалектологія : навч. посіб. / Руслан Леонідович Сердега. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 156 с.
68. Сімович В. І. «Лис Микита» в новім одягу / Василь Іванович Сімович. // ЛНУ ім. І. Франка. – 2005. – С. 167–168.
69. Стилїстика української мови: навчально-методичний посібник / А. С. Попович. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. – 172 с.
70. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / І. К. Білодід. – Київ: Наукова думка, 1973. – 438 с.
71. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ. – Київ: Вища школа, 2003. – 430 с.
72. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів. – Київ: Либідь, 2001. – 400 с.
73. Тимошенко П. Д. Фонетичні і морфологічні риси мови Івана Франка / Петро Дмитрович Тимошенко. // Вид-во Львівського ун-ту. – 1968. – С. 76–79.
74. Українська мова. Енциклопедія / І. В. Муромцев. – Київ: Час майстрів, 2011. – 400 с.
75. Фатейкіна Л. А. Засоби діалектного словотвору в поезіях І. Франка ("З вершин і низин", „Зів'яле листя") / Л. А. Фатейкіна. // Мудрий велетень духу і невтомний титан праці. Матеріали наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження та 90-річчя від дня смерті І. Я. Франка. – 2006. – С. 182–192.
76. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Якович Франко. – Київ: Наукова думка, 1976.
77. Франко І. Я. Літературна мова і діалекти / Іван Якович Франко. // Літературно-науковий вісник. – 1907. – №2. – С. 226.
78. Хобзей Н. В. Сучасне українське діалектне словництво / Наталя Василівна Хобзей. // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2006. – №15. – С. 819–826.

79. Ціхоцький І. Л. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації) / Іван Любомирович Ціхоцький. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 282 с.
80. Ціхоцький І. Л. Мовна характеристика персонажів у прозі І. Франка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 "«Українська мова»" / Ціхоцький Іван Любомирович – Львів, 2004. – 20 с.
81. Ціхоцький І. Л. Мовностилістичні експерименти Івана Франка (на матеріалі художньої прози) / Іван Любомирович Ціхоцький. // Українське літературознавство. – 2003. – №66. – С. 202–207.
82. Ціхоцький І. Л. Формування раннього ідіолекту Івана Франка в її контексті освітніх дискусій у Галичині другої половини ХІХ ст. (мовностилістична і правописна проблематика)» / Іван Любомирович Ціхоцький. // Вісник Львів. ун-ту. – 2010. – №50. – С. 447–452.
83. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови / Віктор Антонович Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.
84. Чапленко В. К. Історія нової української літературної мови / Василь Кирилович Чапленко. – Нью-Йорк, 1970.
85. Шевельов Ю. В. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947 - 1953) / Юрій Володимирович Шевельов. – Київ: Темпора, 2012. – 664 с.
86. Шевельов Ю. В. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус / Юрій Володимирович Шевельов. – Нью-Йорк: Сучасність, 1987. – 295 с.
87. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. для студ. пед. навч. закладів / Н. Г. Шкурятяна. – Київ: Літера, 2000. – 688 с.
88. Ющук І. П. Українська мова : підручник / Іван Пилипович Ющук. – Київ: Либідь, 2004. – 640 с.
89. Яворський А. Ю. Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури / Андрій Юрійович Яворський. // Лінгвостилістичні студії : наук. журн.. – 2015. – №2. – С. 230–236.